

พ ระสูตรที่นิกายวาตสีปุตริยะะไม่ยอมรับว่าเป็น
พระพุทธรูป: ศึกษาในคัมภีร์อภิธรรม
โกศภายยะและกถาวัตถุ*

เมธี พัทธกษัตริธรรม**

ปิยาภรณ์ ว่องวารางกูร***

พรพิมล ศรีหมอก****

บทคัดย่อ

บทความนี้ได้ยกกรณีตัวอย่างเกี่ยวกับพระสูตรที่ไม่ได้การยอมรับว่าเป็นพระพุทธรูปจากนิกายหนึ่งในพระพุทธศาสนาซึ่งวานิกายวาตสีปุตริยะะ เป็นพระสูตรที่มีบทร้อยกรองโต้ตอบระหว่างพระภิกษุณีไศลาและมาร โดยนิกายวาตสีปุตริยะะปฏิเสธว่าไม่รู้จักพระสูตรดังกล่าว เพราะไม่ใช่พระพุทธรูป จึงไม่ได้ท่องจำสืบทอดต่อกันมา ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ไม่มีพระสูตรนี้ในพระไตรปิฎกของนิกายวาต

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยและแปลคัมภีร์อภิธรรมโกศภายยะ

** หัวหน้าโครงการแปลคัมภีร์พุทธ ศูนยพุทธศาสตร์ศึกษา ดิซีไอ,

E-mail: ptakteeradham@gmail.com

*** ผู้ช่วยวิจัย ศูนยพุทธศาสตร์ศึกษา ดิซีไอ

**** ผู้ช่วยวิจัย ศูนยพุทธศาสตร์ศึกษา ดิซีไอ

E-mail: ptakteeradham@gmail.com

วันที่รับบทความ 10 กรกฎาคม 2561 วันที่แก้ไขบทความ 25 กันยายน 2562

วันที่ตอบรับบทความ 23 พฤษภาคม 2562

สีปุตริยะแล้ว แต่ฝ่ายตรงข้ามที่เป็นคู่วิวาทะคือพระวสุพันธ์ุผู้รจนาคัมภีร์อภิธรรม
โกศภาษยะ กลับยอมรับว่าพระสูตรนี้เป็นพระพุทฺธพจน์ เพราะมีหลักฐานปรากฏ
ในพระไตรปิฎกของนิกาย [มูล] สรวาสตีวาทในส่วนของคัมภีร์ **สังยุตตอาคัม** อีก
ทั้งพระสูตรดังกล่าวก็มีปรากฏในพระไตรปิฎกของเถรวาทฝ่ายใต้ อยู่ในส่วนของ
คัมภีร์ **สังยุตตนิกาย** ด้วยเช่นกัน

นอกจากนั้น หลักฐานจากคัมภีร์ **กถาวัตถุ** รจนาโดยพระโมคคัลลสีปุตฺร
ติสสเถระในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช กลับพบว่า นิกายวาทสีปุตฺริยะ (เรียกอิงตาม
บาลีว่า นิกายวัชชีปุตตกะ) ยอมรับว่าพระสูตรนี้เป็นพระพุทฺธพจน์ โดยทั่วไปเป็น
ที่ทราบกันว่า คัมภีร์ **กถาวัตถุ** มีความเก่ากว่าคัมภีร์อภิธรรม **โกศภาษยะ** ดังนั้น
จึงสันนิษฐานว่า พระสูตรดังกล่าวได้หายไปจากพระไตรปิฎกของนิกายวาทสีปุตฺริยะ
ณ จุดเวลาใดเวลาหนึ่งในช่วงเวลาหลังจากวิวาทะกับพระโมคคัลลสีปุตฺรติสสเถระ
จนก่อนคัมภีร์อภิธรรม **โกศภาษยะ** จะถูกรจนาขึ้น

คำสำคัญ: กถาวัตถุ, อภิธรรมโกศภาษยะ, วาทสีปุตฺริยะ, วัชชีปุตตกะ, วสุพันธ์ุ,
พุทฺธพจน์

Non-acceptance of *Sūtra* as the word of Buddha(*Buddhavacana*) by *Vātsīputrīya*: A case study in *Abhidharmakośabhāṣya* and *Kathāvatthu**

Maythee Pitakteeradham**

Piyaphon wongwarangkool***

Phonpimol srimork****

Abstract

This article exemplifies a *Sūtra* that is claimed to not be ‘the word of the Buddha’ (*Buddha- vacana*) by *Vātsīputrīya*, a sect of Buddhism. This *Sūtra* is composed of verses presenting an argument between *Śāila bhikṣuṇi* and *Māra*. The *Vātsīputrīya*’s monks had denied any knowledge of this *Sūtra* for the reason that it is not the *Buddhavacana*. Hence, they did not recite it in their community. Consequently, this *Sūtra* had already disappeared from the canon of the *Vātsīputrīya* sect. However, Vasubandhu, an interlocutor with this sect and the author of the *Abhidharmakośabhāṣya*,

---

* This article is part of *Abhidharmakośabhāṣya*’s translation and related research.

** Head of Buddhist texts Translation Project, DCI Center for Buddhist Studies, ptakteeradham@gmail.com.

*** Research Assistant, DCI Center for Buddhist Studies.

**** Research Assistant, DCI Center for Buddhist Studies.

E-mail: ptakteeradham@gmail.com

Received July 10, 2018, Revised September 25, 2018,

Accepted May 23, 2019

argued that this same *Sūtra* is the *Buddhavacana* because it appears in the canon of two sects, the *Samyuktāgāma* of [Mūla] *Sarvāstivādin* and the *Samyuttanikāya* of the southern *Theravāda*.

Additionally, evidence from Moggallīputta’s *Kathāvatthu* that is compiled during the Era of King Asoka indicates that the *Vātsīputrīya*’s monks (Pāli: *Vajjiputtaka*) accepted that *Sūtra* as the *Buddhavacana*. It is generally known that *Kathāvatthu* (of *Theravāda*’s canon) had been compiled much earlier than *Abhidharmakośabhāṣya*. Considering the time when the disputed *Sūtra* disappeared from *Vātsīputrīya*’s canon, one may conclude that it was lost sometime between the period of Moggallīputta and the composition of *Abhidharmakośabhāṣya*.

Keywords: *Kathāvatthu*, *Abhidharmakośabhāṣya*, *Vātsīputrīya*, *Vajjiputtaka*, *Vasubandhu*, *Buddhavacana*.

1. บทนำ

ในยุคสมัยที่พระพุทธศาสนาได้เกิดการแตกแขนงกึ่งนิกายขึ้นมากมาย บ้างก็ว่า 18 นิกาย บ้างก็ว่า 20 นิกาย วงวิชาการพุทธศาสตร์ญี่ปุ่นจะเรียกตามภาพรวมของยุคนี้ว่า ยุคนิกาย (Nikāya-Buddhism, 部派仏教) หรือเรียกได้อีกอย่างว่า ยุคอภิธรรม¹ ในยุคนี้ มีประเด็นวิวาทะอย่างเผ็ดร้อนเกี่ยวกับพระพุทธรูป จากฝ่ายที่ยึดถือพระสูตรเป็นที่ตั้ง ในหัวข้อที่ว่า “พระอภิธรรมเป็นพระพุทธรูปหรือไม่” ปรากฏในคัมภีร์ **มหาวิภาษา** ซึ่งเป็นคัมภีร์ของกึ่งนิกายฝ่ายเถรวาท มีชื่อนิกายว่า สรวาสติวาท นิกายนี้เห็นว่า พระอภิธรรมเป็นพระพุทธรูป ต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนamahayan เกิดขึ้น ก็มีประเด็นชวนให้สงสัยอีกจากฝ่ายพระพุทธศาสนาหินยานว่า “คำสอนของพระพุทธศาสนamahayan เป็นพระพุทธรูปหรือไม่” ปรากฏเป็นวิวาทะในหลายคัมภีร์ ตัวอย่างเช่น ในคัมภีร์ **วยาขยายุกติ (Vyākhyāyukti)** มีบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับ 18-20 นิกาย ที่ถูกเรียกว่าเป็นพระพุทธศาสนาหินยาน ปฏิเสธคำสอนของพระพุทธศาสนamahayan ว่าไม่ใช่พระพุทธรูป แต่พระวสุพันธุที่เป็นคู่วิวาทะได้สอบถามกลับว่า ใช้อะไรเป็นเกณฑ์ในการวัดว่า อะไรคือพระพุทธรูป แม้นิกายต่าง ๆ จะตอบว่าใช้หลักมหาปเทศเป็นเกณฑ์ก็ตาม แต่ผลที่ปรากฏคือ นิกายใน 18-20 นิกาย ให้การยอมรับหรือไม่ยอมรับพระสูตรที่นิกายนั้น ๆ จัดเป็นพระพุทธรูปแตกต่างกัน เช่น นิกายสามมัตถะไม่ยอมรับพระสูตรชื่อว่า ปริมาโรคนุยตา เป็นพระพุทธรูป ส่วนนิกายมทีสาสกะ ธรรมคุปตกะ กาศยปิยะก็ไม่ยอมรับพระสูตรที่ชื่อว่า สัปตภาวะ อนาคามี คติ ครรภาวุกรานติ เป็นพระพุทธรูป² เนื่องจากนิกายเหล่านี้อ้างว่า พระพุทธรูปเป็นสิ่งที่ได้รับสืบทอดต่อกันมา โดยกฎเกณฑ์ที่ตั้งไว้ของอาจารย์ (อาจารย์ยุกติ) รุ่นก่อน ๆ ของแต่ละนิกายจากการสังคายนา³ ดังนั้นพระวสุพันธุเห็นว่าเหตุผลที่แสดงไว้มีความย้อนแย้งกันเองเกี่ยวกับการวางเกณฑ์ประเมินว่าอะไรคือพระพุทธรูป

ด้านคัมภีร์ **สมันตปาสาทิกา** ของเถรวาทฝ่ายใต้ ก็มีบันทึกที่น่าสนใจในประเด็นนี้ด้วยเช่นกัน โดยกล่าวว่า “ปกรณ์ทั้งหลายเหล่านี้ ไม่เป็นพระพุทธรูปได้แก่ วัณณปิฎก อังคุลิมาลปิฎก รัฐฐูปาลครรชิต อาฬวกครรชิต คุฬหมรรค

คุพหเวสสันดร คุพหวินัย เวทลลปิฎก”⁴ นอกจากนั้นยังมีกล่าวถึงพระสูตรที่ไม่ได้ยกขึ้นสู่สังคายนาทั้ง 3 ครั้ง ได้แก่ กุลมพสูตร ราโชวาทสูตร ติกขินทริยสูตร จตุปริวัฏฏสูตร นนโทปนันทสูตร⁵ อย่างไรก็ตาม แม้ 5 พระสูตรข้างต้นจะไม่ได้ยกสู่การสังคายนา ซึ่งหมายความว่า ไม่พบพระสูตรเหล่านี้อยู่ในชั้นพระไตรปิฎก แต่ก็ยังยอมรับว่าเป็นพระพุทธานุ โดຍถูกอ้างอิงชื่อและบางส่วนของเนื้อหาของพระสูตรเหล่านี้จากพระอรรถกถาจารย์ปรากฏอยู่ในชั้น “อรรถกถา” กล่าวคือ

1) กุลมพสูตร

ชื่อพระสูตรและเนื้อหาบางส่วนปรากฏอยู่ในคัมภีร์ **อัญญสาลินี** เป็นคัมภีร์ในชั้นอรรถกถา อธิบายคัมภีร์ในพระอภิธรรมปิฎกคัมภีร์หนึ่งชื่อว่า **ธรรมสังคณี** ส่วนคัมภีร์ **สมันตปาสาทิกา** ได้ให้ข้อมูลแบบไม่ระบุถึงกลุ่มที่อ้างพระสูตรนี้ว่าเป็นอาจารย์พวกหนึ่ง ต่อมาคัมภีร์ฎีกาชื่อ **สารัตถทีปนี** ได้อรรถาธิบายเพิ่มเติมว่าอาจารย์พวกหนึ่งคือ นิกายมหาสังฆิกะ แต่ฎีกาฉบับอื่นคือ **วิมตติวินทนี** ไม่มีคำอธิบายในข้อความนี้⁶

2) ราโชวาทสูตร

ชื่อมีปรากฏหลายที่ แต่สันนิษฐานว่า คำว่า “ราโชวาทะ” และเนื้อหาบางส่วนที่ปรากฏในคัมภีร์ชั้นอรรถกถาของสังยุตตนิกายชื่อว่า **สารัตถปกาสินี** เป็นราโชวาทสูตร ที่ไม่ได้ยกขึ้นสู่สังคายนา และคัมภีร์ฎีกาชื่อว่า **สินตลกาสินี** ก็รับรองว่า คำว่า “ราโชวาทะ” ใน **สารัตถปกาสินี** คือ ราโชวาทสูตร⁷

3) ติกขินทริยสูตร

สันนิษฐานว่า เป็นพระสูตรเดียวกับ อินทริยโคจรสูตร ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ **อัญญสาลินี** พร้อมกับ จตุปริวัฏฏสูตร⁸

4) จตุปริวัฏฏสูตร

ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ **อัญญสาลินี** พร้อมกับ อินทริยโคจรสูตร⁹

5) นันโทปนันทสูตร

มีชื่อเรียกอื่น ๆ อีก อาทิ นันโทปนันทะ-ทมนะ (อ่านว่า ทะมะนะนะ), อปลาละ-ทมนะ, นันโทปนันทนาค ราชะ-ทมนะ ปรากฏเพียงแค่ว่าชื่อพระสูตรอยู่หลายแห่งในคัมภีร์ชั้นอรรถกถา โดยพระอรรถกถาจารย์ชี้แนะว่า ให้ไปอ่านรายละเอียดในคัมภีร์ **วิสุทธิมรรค**¹⁰

ส่วนในกรณีที่แม้จะยอมรับว่าพระสูตรนั้น ๆ เป็นพระพุทฺพจน์ แต่ก็ไม่มีปรากฏในพระสุตตันตปิฎกบาลี สํารวจพบได้จากร่องรอยตัวอย่างที่แสดงให้เห็นดังเช่น

- ในคัมภีร์ **กถาวัตถุ** ฝ่ายสกวาทิ หมายถึง พระโมคคัลลิตุตรติสสเถระ ได้ยกพระสูตรหนึ่งขึ้นมาอย่างดังนี้

“พระสูตรที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า เสนิยะ ศาสตา 3 จำพวกเหล่านี้มีปรากฏอยู่ในโลก...มีอยู่จริงมิใช่หรือ”¹¹

จากหลักฐานข้างต้น แม้พระสูตรจะถูกกล่าวอ้างโดยพระโมคคัลลิตุตรติสสเถระ ซึ่งเป็นผู้นำในการสังคายนาครั้งที่ 3 เอง แต่ก็ไม่มีปรากฏพระสูตรนี้ในพระสุตตันตปิฎกบาลี กลับพบว่าไปแทรกอยู่ในคัมภีร์ **ปุคฺคลบัญญัติ** ที่เป็นหนึ่งในคัมภีร์พระอภิธรรม มีปรากฏอยู่ในพระอภิธรรมปิฎก¹²

- ในคัมภีร์ **ปรมัตถทีปนี** อรรถกถาของคัมภีร์ **อุทาน** อธิบายว่า จำนวนพระสูตรของอุทานมีทั้งหมด 80 สูตร¹³ แต่ปรากฏว่าคัมภีร์ **ปปัญจสูทนี** อรรถกถาของมัชฌิมนิกาย ให้ข้อมูลแตกต่างกัน โดยอธิบายว่า มีพระสูตร 82 สูตร¹⁴

ประเด็นที่ยกมาข้างต้น อาจทำให้เห็นภาพกว้าง ๆ ว่า พระพุทฺพจน์หรือพระสูตรที่สืบทอดต่อกันมามีอยู่ในนิกายหนึ่ง แต่อาจไม่มีอยู่ในอีกนิกายหนึ่ง ขึ้นอยู่กับเกณฑ์ของนิกายนั้นจะยอมรับหรือไม่ยอมรับพระสูตรนั้นว่าเป็นพระพุทฺพจน์ดังตัวอย่างข้างต้นที่ยกมาในคัมภีร์ **วยาขยาฎกิติ** อีกทั้งแม้จะยอมรับพระสูตรว่า

เป็นพระพุทธรูปแล้ว ก็ไม่มีการยกขึ้นสู่สังคายนาดังเช่นตัวอย่างในคัมภีร์ **สมันตปาสาทิกา** ดังนั้นใน 2 กรณีข้างต้นคือ 1) พระสูตรที่ไม่ได้การยอมรับว่าเป็นพระพุทธรูป และ 2) ถึงแม้ยอมรับพระสูตรว่าเป็นพระพุทธรูปแล้วแต่ไม่ได้ยกขึ้นสู่สังคายนาดังสองกรณีนี้มีแนวโน้มว่า พระสูตรจะสูญหายไปจากนิกายนั้น หรือในกรณีที่ดีกว่านั้นคือ มีพระสูตรหลงเหลือไว้ในชั้นคัมภีร์อรรถาธิบาย ซึ่งอาจจะมีเพียงแค่ชื่อพระสูตรเท่านั้นแต่ไม่ได้กล่าวถึงเนื้อหา หรือมีตัวพระสูตรฉบับเต็มทั้งพระสูตรก็ขึ้นอยู่กับพระอรรถกถาจารย์ว่าจะอรรถาธิบายหรือไม่

บทความนี้จะนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าวอีกตัวอย่างหนึ่ง พบร่องรอยในประเด็นวิวาทะระหว่างพระวสุพันธูและนิกายวาตสีปุตริยะ (เป็นชื่อนิกายเรียกอิงตาม สันสกฤต) ในคัมภีร์อภิธรรม **โกศภาษยะ** ภาคผนวก ที่เรียกว่า **ปุกฺคฺลวินิศจยะ** (*pudgala-viniścaya*) ซึ่งทั้งสองฝ่ายได้มีการนำเอาพระพุทธรูป และพระสูตรต่าง ๆ มาเป็นหลักฐานสนับสนุน โจมตี และหักล้างฝ่ายตรงข้าม พระพุทธรูปและบางพระสูตรที่พระวสุพันธูยกขึ้นมาอ้างในสมัยท่านนั้น นิกายวาตสีปุตริยะได้ปฏิเสธว่าไม่ใช่พระพุทธรูป และไม่รู้จักพระสูตรเหล่านั้น เพราะไม่ได้ท่องจำสืบต่อกันมา แต่เมื่อสอบทานไปยังคัมภีร์พระอภิธรรมสายบาลีชื่อว่า **กถาวัตถุ** ในพระอภิธรรมปิฎก กลับพบหลักฐานว่ามีหนึ่งในพระสูตรเหล่านั้น ที่นิกายวาตสีปุตริยะยอมรับว่ารู้จัก

2. คัมภีร์อภิธรรม โกศภาษยะ ปุกฺคฺลวินิศจยะ และนิกายวาตสีปุตริยะ

ในคัมภีร์อภิธรรม **โกศภาษยะ** ภาคผนวก ที่เรียกว่า **ปุกฺคฺลวินิศจยะ** ปรากฎวิวาทะระหว่างพระวสุพันธูและนิกายวาตสีปุตริยะเกี่ยวกับประเด็นพระพุทธรูป แต่ก่อนจะเข้าสู่เนื้อความ ในเบื้องต้นจะอธิบายเกี่ยวกับคัมภีร์อภิธรรม **โกศภาษยะ ปุกฺคฺลวินิศจยะ** และนิกายวาตสีปุตริยะพอสังเขป

2.1 คัมภีร์อภิธรรม โกศภาษยะ ปุกฺคฺลวินิศจยะ

คัมภีร์อภิธรรม **โกศภาษยะ** เป็นคัมภีร์สรุปแนวคิดด้านอภิธรรมของนิกาย

สรวาสติวาท พร้อมทั้งวิจารณ์โดยมุมมองของฝ่ายเสาตราเนติกะ มีชื่อเสียงเลื่องลือมาตั้งแต่อดีตกาล แม้ปัจจุบันในวงวิชาการพุทธศาสนิกก็เป็นที่ยึดกันอย่างกว้างขวาง เป็นคัมภีร์ที่รจนาโดยพระวสุพันธู อธิบายอภิธรรม โศกการิกา ซึ่งเป็นบทร้อยกรอง มีจำนวน 598 โสลก ที่รจนาโดยพระวสุพันธูเช่นเดียวกัน

บางครั้งอาจได้ยินชื่อว่าอภิธรรม โศกศาสตร์ เนื่องจากสำนวนแปลจีนใช้คำว่า 阿毘達磨俱舍論 ซึ่งคำว่า 論 มักจะแปลว่า “ศาสตร์” จนกระทั่งพบต้นฉบับสันสกฤตจึงทราบว่าใช้คำว่า “ภาษาะ” เมื่อศึกษาค้นคว้า มักใช้ต้นฉบับภาษาสันสกฤตเทียบเคียงกับพากย์จีน และพากย์ทิเบต ซึ่งหลงเหลือมาถึงปัจจุบัน โดยพากย์จีนมี 2 สำนวนแปล ได้แก่ สำนวนแปลของพระปรมารุฎ และสำนวนแปลของพระเสวียนจั้ง ตัวคัมภีร์อภิธรรม โศกภาษาะ แบ่งออกเป็น 8 บท และ 1 ภาคผนวก¹⁵

ในที่นี้จะกล่าวถึง ภาคผนวก เรียกว่า **ปุทฺถลวินิศฺยจะ** โดยอ้างชื่อดังกล่าวจากพระฎีกาจารย์โยคีมิตระ เนื้อหาโดยรวมของ **ปุทฺถลวินิศฺยจะ** เป็นการวิวาทะระหว่างพระวสุพันธูและผู้เห็นต่างทั้งภายในและภายนอกพระพุทธศาสนา อาทิ นิกายวาทสีปุตริยะ สำนักไวเศษิกะ และพวกนักไวยากรณ์ ในประเด็นปัญหาเรื่องตัวตนที่แท้จริงในการเวียนว่ายตายเกิด ซึ่งพระฎีกาจารย์โยคีมิตระได้อ้างว่าพระวสุพันธูได้ใช้ “ประมาณ” (กระบวนการเข้าถึงการรับรู้ที่ถูกต้อง) 2 ประการ เป็นเกณฑ์ในการพิสูจน์ข้ออ้างต่าง ๆ ของฝ่ายตรงข้าม ได้แก่

1) **ปรัตยักษะ (pratyakṣa)** เป็นการรับรู้เชิงประจักษ์คือ การมีประสบการณ์โดยตรงผ่านการรับรู้ทางอายตนะ 6

2) **อนุมาน (anumāna)** เป็นการรับรู้สิ่งหนึ่งภายนอกว่ามีอยู่ โดยการคาดคะเนจากสิ่งอื่น เช่น เมื่อเห็นควัน พุ่งขึ้นจากหลังเขา ก็คาดคะเนว่า ต้องมีไฟที่ลุกไหม้อยู่บริเวณหลังเขา แต่เมื่อตรวจสอบคัมภีร์อภิธรรม โศกภาษาะ พระวสุพันธู ได้กล่าวถึง ประมาณ ว่า มี 3 ประการ¹⁶ ได้แก่

1) ปรัตยักษะ (*pratyakṣa*)

2) อนุมาน (*anumāna*)

3) อาปตาคมะ (*āptāgama*) หรือเรียกว่า อาปตวจนะ (*āptavacana*) ส่วนในสำนักของฮินดูเรียกว่า ศัพทะ คือการรับรู้จากคำสอนของผู้รู้ เมื่อฟังหรือปฏิบัติตามก็จะเกิดความรู้ที่ถูกต้องได้

ในกรณีการอ้างพระพุทฺธพจน์และพระสุตฺรเป็นเกณฑ์ เพื่อใช้เป็นหลักฐานในการสนับสนุนและโจมตีฝ่ายตรงข้าม จะตรงกับข้อ 3) อาปตาคมะ, อาปตวจนะ แต่ฎีกาจารย์ยโศมิตระเห็นว่า ข้อ 3) อาปตาคมะ, อาปตวจนะ ได้รวมเข้าไปอยู่ในข้อ 2) อนุมานแล้ว¹⁷

ส่วน 法宝 (Fa-bao) ฎีกาจารย์ชาวจีนได้อธิบายแตกต่างออกไปว่า ในที่นี้ใช้เพียงแค่ประมาณ 2 ประการ ได้แก่ 1) ปรัตยักษะ 2) อนุมาน¹⁸ เนื่องจากว่าระหว่างพระวสุพันธุ์ และฝ่ายตรงข้ามคือ นิกายวตสีปุตฺรียะกับสำนักอื่น ๆ นอกพระพุทธศาสนา ต่างไม่ยอมรับพระสุตฺรที่อ้างเป็นหลักฐานซึ่งกันและกัน จึงใช้เพียงแค่ข้อ 1) ปรัตยักษะ 2) อนุมาน แม้ 法宝 (Fa-bao) จะกล่าวเช่นนี้ก็ตาม แต่ในความเป็นจริงที่ปรากฏใน พุทฺทลวินศฺยยะ พระวสุพันธุ์ก็ยังใช้ประมาณข้อ 3) คือ อาปตาคมะ, อาปตวจนะ โดยยกพระพุทฺธพจน์ขึ้นมาอ้างในตอนที่ทำกรวิวาทะกับสำนักไวศยิกะ ทั้ง ๆ ที่สำนักไวศยิกะไม่ใช่ในภายในพระพุทธศาสนา และในตอนวิวาทะกับนิกายวตสีปุตฺรียะซึ่งเป็นนิกายในพระพุทธศาสนาด้วยเช่นกัน¹⁹

2.2 นิกายวตสีปุตฺรียะหรือทางบาลีเรียกว่า วัชชิปุตฺตกะ

คัมภีร์ ที่ปวังสะ ได้บันทึกว่า นิกายวัชชิปุตฺตกะแตกออกมาจากเถรวาท และมีการแตกแขนงกึ่งนิกายออกไปอีก 4 นิกาย ได้แก่ นิกายธรรมมุตฺตริกะ นิกายภัทธานิกะ นิกายฉันทคาริกะ นิกายสัมมิตี ส่วนหลักฐานทางพระพุทธ ศาสนา ฝ่ายเหนือคือ คัมภีร์ สมยเบโทปรจนจักร (*Samayabhedoparacanacakra*) วจนาโดยพระวสุมิตระ ได้บันทึกว่า นิกายวตสีปุตฺรียะแตกออกมาจากนิกายสรวาสติวาท และยังมีการแตกแขนงกึ่งนิกายอีก 4 นิกาย ได้แก่ นิกายธรร

โมตตริยยะ, ภัทรวายณียยะ, สัมมิตติยะ และขันณคิริกะ²⁰

ข้อมูลทั้งทางพระพุทธศาสนาฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้เกี่ยวกับในจำนวนกึ่งนิกายไม่มีความแตกต่างกัน จะมีต่างกันตรงที่ว่า ข้อมูลในคัมภีร์ **ทีปวังสะ** บันทึกว่า นิกายวัชชิปัตตกะหรือวาตสีปัตตริยะแตกออกมาจากเถรวาท แต่ว่าคัมภีร์ **สมยเกโทปรจนจักร** บันทึกว่าแตกออกมาจากนิกายสรวาสติวาท

ในบทความนี้ นิกายวาตสีปัตตริยะจะหมายถึงนิกายวัชชิปัตตกะที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ไม่ใช่กลุ่มของมหาสังคีติกะหรือที่เรียกว่า นิกายมหาสังฆิกะ เพราะจะมีประเด็นที่มักจะสับสนหรือชวนให้เกิดความสงสัยคือ ชื่อ นิกายวัชชิปัตตกะมีชื่อไปพ้องกับกลุ่มภิกษุที่นำเสนอวัตถุ 10 ประการ คือ “วัชชิปัตตกะ (Vajjiputtaka-bhikkhu)” หมายถึง กลุ่มภิกษุชาววัชชิ ที่ได้แตกออกมาจากกลุ่มพระเถระที่ทำสังคายนาครั้งที่ 2 โดยแยกออกมาทำมหาสังคีต (ก็คือการสังคายนา) ดังนั้นจึงเรียกกลุ่มวัชชิปัตตกะนี้ว่า “มหาสังคีติกะ” หรือเป็นที่รู้จักกันในชื่อว่า “มหาสังฆิกะ” ด้านนักวิชาการมีความเห็นต่อประเด็นดังกล่าว สรุปในเบื้องต้นได้ดังนี้

1) เป็นนิกายเดียวกัน

2) วัชชิปัตตกะ (*Vajjiputta*) เป็นชื่อของผู้นำนิกาย ซึ่งคาดว่าเกิดจากความสับสนระหว่างคำว่า วัชชิปัตตกะ (*Vajjiputtaka*) และคำว่า วัชชิปัตตียะ (*Vajjiputtiya*) จึงกลายเป็น วัชชิปัตตกะ (*Vajjiputtaka*)

3) อะคะนัมมะ จิเชนชิวัว โดยดั้งเดิม วัตสะ (*vatsa*) และ วัชชิ (*vajji*) เป็นผู้ที่มิเชื่อสายที่แตกต่างกัน แต่เหมือนกับใช้คำว่า วัชชิปัตตกะ (*Vajjiputtaka*) พ้องกัน²¹

เรื่องของชื่อนิกายจะมีความสัมพันธ์กับการกำเนิดนิกาย ถือเป็นประเด็นที่ซับซ้อนและต้องใช้หลักฐานจากหลายฝ่ายในการวิเคราะห์ อีกทั้งหลักฐานทางพระพุทธศาสนาฝ่ายเหนือและใต้มีความแตกต่างกัน โดยเฉพาะประเด็นที่เป็นปัญหาใหญ่มาก และคาดว่าคงเป็นข้อถกเถียงกันอย่างไม่รู้จบ เนื่องจากหลักฐานปฐมภูมิทั้ง 2 ฝ่าย บันทึกลงไม่ตรงกัน คือ เรื่องปีพุทธปรินิพพาน ซึ่งบันทึกระยะเวลาห่างกัน

ราว 100 ปี ทำให้เมื่อไล่ลำดับช่วงเวลาเทียบเคียงกับเหตุการณ์ที่สำคัญต่าง ๆ ในประวัติศาสตร์พุทธศาสนา จะทำให้คลาดเคลื่อนเป็นอย่างมาก

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาในเบื้องต้น คัมภีร์ **ทิปวังสะ** บันทึกว่า มหาสังคีติกะมีนิกายทั้งหมดอยู่ 6 นิกาย ได้แก่ มหาสังคีติกะ โคกุลิกะ เอกภยโฆระเจติยะ พุทฺธสุตตะ และปัญญุตติ ดังนั้น “วัชชิปุตตะกะ” กลุ่มแรก คือกลุ่มที่เรียกว่า มหาสังคีติกะ (นิกายมหาสังฆิกะ) ส่วนที่เรียกว่า “วัชชิปุตตะกะ” อีกกลุ่มหนึ่ง เป็นกลุ่มที่ฝ่ายเถรวาทยอมรับว่า เป็นกึ่งนิกายในฝ่ายเถรวาทเอง เหมือนกับนิกายสรวาสติวาทและมหายาน ซึ่งแตกต่างกับในกรณีของ “วัชชิปุตตะกะ” กลุ่มแรกที่หมายถึง “มหาสังคีติกะ” (นิกายมหาสังฆิกะ) ที่ฝ่ายเถรวาทไม่ยอมรับ และแนวคิดของนิกายวัชชิปุตตะกะกลุ่มหลังก็มีส่วนคล้ายคลึงกับนิกายสรวาสติวาทมากกว่า

ดังนั้น นิกายวัชชิปุตตะกะกลุ่มหลังจึงมีความแตกต่างกับวัชชิปุตตะกะกลุ่มแรกที่หมายถึง มหาสังคีติกะ (นิกายมหาสังฆิกะ) จากเหตุผลดังกล่าว เมื่อพิจารณาข้อสรุป 1) ที่ให้ความเห็นว่า นิกายวัชชิปุตตะกะที่เป็นกึ่งนิกายในฝ่ายเถรวาท และวัชชิปุตตะกะที่หมายถึงกลุ่มมหาสังคีติกะ (นิกายมหาสังฆิกะ) เป็นนิกายเดียวกัน เป็นข้อสรุปที่น่ากังขามากที่สุด ส่วนข้อสรุปที่เหลือมีความน่าสนใจ แต่เนื่องจากบทความนี้ไม่ใช่เรื่องการกำเนิดนิกายวาทสีปุตริยะะ จึงขอยกไปในบทความที่เกี่ยวข้องกับการกำเนิดนิกายวาทสีปุตริยะะในอนาคตต่อไป

ในเบื้องต้น หากกล่าวถึงนิกายวาทสีปุตริยะะในบทความนี้ จะหมายถึงนิกายวัชชิปุตตะกะที่เป็นกึ่งนิกายในฝ่ายเถรวาท มิใช่วัชชิปุตตะกะที่หมายถึงกลุ่มมหาสังคีติกะ หรือที่เรียกว่า นิกายมหาสังฆิกะ

ด้านแนวคิดของนิกายวาทสีปุตริยะะ มีความเห็นว่า ปุทฺทละ บาลีเรียกว่า บุคฺคละ เขียนเป็นคำไทยคือ บุคคล เป็นคำศัพท์เฉพาะของนิกายนี้ หมายถึง ตัวตนที่แท้จริงในการเวียนว่ายตายเกิดและการหลุดพ้นในสังสารวัฏ แนวคิดนี้มักถูกโจมตีจากนิกายในพระพุทธศาสนา ปรากฏในคัมภีร์เช่น

• คัมภีร์ กถาวัตถุ

ปรากฏชื่อ **บุคคลกถา** หมายถึง กถาที่ว่าด้วยเรื่องบุคคล เป็นกถาแรกในคัมภีร์ **กถาวัตถุ** ซึ่งในคัมภีร์ **กถาวัตถุอรรรถกถา** เรียกกลุ่มที่กล่าวว่า *บุคคลมีอยู่* ว่า “บุคคลวาทีน” โดยอธิบายว่า “ในพระพุทธศาสนา พวกที่กล่าวว่า บุคคลมีอยู่ คือพวกวัชชีปุตตะ พวกสัมมิตยะ ส่วนพวกนอกพระศาสนาคือ เตียรธีย์อื่น ๆ จำนวนมาก”²²

จากข้างต้น ได้กล่าวถึงภาพรวมในเบื้องต้นเกี่ยวกับคัมภีร์อภิธรรมโกศกษายะ **พุทธลวินศยะ** และนิกายวาตสีปุตริยะ ในลำดับต่อไปจะกล่าวถึงหลักฐานที่ว่า นิกายวาตสีปุตริยะไม่ยอมรับพระพุทธพจน์ที่อ้างโดยพระวสุพันธุ

3. พระพุทธพจน์ที่หายไปของนิกายหนึ่ง แต่นิกายอื่นยังท่องจำอยู่

ในคัมภีร์อภิธรรมโกศกษายะ **พุทธลวินศยะ** การวิวาทะระหว่างพระวสุพันธุและนิกายวาตสีปุตริยะได้ดำเนินไปเรื่อย ๆ โดยแตกไปเป็นประเด็นต่าง ๆ อาทิ

- การปฏิเสธการรับรู้สิ่งที่เรียกว่า “บุคคล” โดยใช้ประมาณ 2 ประการ ได้แก่ 1) ปรตยักษะ (*pratyaksa*) 2) อนุมาน (*anumāna*),
- ความสัมพันธ์ระหว่างขันธ 5 และบุคคล โดยยกอุปมา ฟืนและไฟ
- การตีความคำว่า “ปรตติยะ” และ “อุปาทายะ” ว่าหมายความว่าอะไร (ปรติ+อิ+ตวา, อุปา+ทา+ตวา คำศัพท์ทั้งคู่เปลี่ยน ตวา ปัจจัย เป็น ยะ ปัจจัย ตามกฎที่ว่า หากมีคำอุปสรรควางไว้ข้างหน้าให้เปลี่ยน ตวา เป็น ยะ)

จนกระทั่งพระวสุพันธุกพระพุทธพจน์บางส่วนที่เป็นเนื้อหาในพระสูตร เช่น มนุษยสูตร พิมพิสารสูตร โสลกที่มีบทสนทนาระหว่างพระภิกษุณีไศลาและมาร จึงได้ซักถามว่า ทำไมไม่นำเนื้อหาของพระสูตรที่ยกมานี้เป็นเกณฑ์ในการพิจารณา ด้านนิกายวาตสีปุตริยะตอบกลับไปว่า เพราะไม่ใช่พระพุทธพจน์ จึงไม่ได้ท่องจำเนื้อหาพระสูตรเหล่านี้ ซึ่งหมายความว่า นิกายวาตสีปุตริยะไม่ได้ท่องจำตัวพระสูตรนี้แล้ว และหากกล่าวให้ชัดขึ้นไปอีกคือ ไม่มีพระสูตรเหล่านี้อยู่ในพระไตรปิฎกของนิกายวาตสีปุตริยะในยุคนี้แล้ว

เพื่อให้เข้าถึงรายละเอียดของการวิวาทะ จะนำเสนอเนื้อหาข้อมูลจากปฐมภูมิในคัมภีร์อิทธิธรรม โทศภายะะ ปุทฺทลวินิศจยะ โดยจะปริวรรตเป็นอักษรไทย (และเพื่อให้อ่านเข้าใจได้ง่ายในแต่ละคำศัพท์ จะแยกคำศัพท์ที่สนธิเท่าที่สามารถ จะทำการแยกได้ เช่น พุทฺทจจนมิติ → พุทฺทจจนม อิติ) ดังนี้

ข้อตกลงเบื้องต้น

วสุ หมายถึง พระวสุพันธู์

วาทสี หมายถึง นิกายวาทสีปุตรียะ

[ ] หมายถึง ผู้เขียนเสริมความเพื่อให้อ่านเข้าใจง่ายขึ้น ไม่มีข้อความนี้ในคัมภีร์ปฐมภูมิ

[วสุ] น ไวเต เอวฺ คุรณถึ ปฺรมาณํ คุรฺวณฺติ / กิ์ การณํ /

[วาทสี] นาสฺมากมฺ อยํ นิกายเ ปชฺยต อิติ /

[วสุ] กิ์ ปุณฺสฺ เตชะ นิกาย เหว ปฺรมาณมฺ อาโหสฺวิทฺ พุทฺทจจนมฺ /
ยทึ นิกาย เหว ปฺรมาณมฺ น ตฺรทึ เตชะ พุทฺทชะ ศาสตา /
น จ เต ศากฺยปุตรียา ภาวนฺติ /

อถ พุทฺทจจนํ ปฺรมาณมฺ, อยํ คุรฺนถะ กสฺมานฺ น ปฺรมาณมฺ /

[วาทสี] น ทิ กิไลตตฺ พุทฺทจจนมฺ อิติ /

[วสุ] กิ์ การณมฺ /

[วาทสี] นาสฺมากมฺ อยํ นิกายเ ปชฺยต อิติ /

[วสุ] อยมฺ อนฺยาโย วฺรตเต /

[วาทสี] โภ ’ตฺรานายะ /

[วสุ] โย ทิ คุรฺนถะ / สฺรวะเช นิกายานตฺเรเชวฺ อามฺนายเต / น จ สฺตฺรํ
ธฺรมตํ วา พาทเต /

โส ’สมภิกฺโร อปาฐานฺ น พุทฺทจจนมฺ อิติ วจณํ เกวลํ

สาหสมาดฺรุมฺ /²³

คำแปลภาษาไทย

- [วสุ] พวกเขา (วาตสี) ไม่นำข้อความ [ในพระสูตร] ดังที่ยกมานี้เป็นที่ตั้ง เพราะเหตุใด
- [วาตสี] นิกายของพวกเราไม่ได้ท่องจำ [พระสูตร] เหล่านี้
- [วสุ] พวกเขา (วาตสี) เอนกายตนเองเป็นที่ตั้ง หรือว่าเอาพระพุทธรูปพจน์เป็นที่ตั้ง
- หากเอนกายตนเองเป็นที่ตั้ง พระพุทธเจ้าก็ไม่ใช่ศาสดาของพวกเขา (วาตสี) ดังนั้น
- พวกเขา (วาตสี) จึงไม่ใช่ศากยบุตร แต่หากเอาพระพุทธรูปพจน์เป็นที่ตั้ง
- ทำไมไม่นำข้อความ [ในพระสูตรที่กล่าวมา] นี้เป็นที่ตั้ง [ทั้ง ๆ ที่เป็นพระพุทธรูปพจน์]
- [วาตสี] เพราะว่า [พวกเรา] สืบทอดต่อกันมาว่า [พระสูตรเหล่า] นี้ไม่ใช่พระพุทธรูปพจน์
- [วสุ] ทำไมไม่ใช่พระพุทธรูปพจน์
- [วาตสี] เพราะนิกายของพวกเรา ไม่ได้ท่องจำสืบต่อกันมา
- [วสุ] เป็นคำตอบที่ไม่มีเหตุผล
- [วาตสี] คำตอบที่ไม่มีเหตุผลในที่นี้ หมายถึงอะไร
- [วสุ] หมายความว่า ในขณะที่นิกายอื่นทั้งหมดท่องจำข้อความ [ในพระสูตร] นี้
- ที่ไม่แย้งกับพระสูตร หรือ “ธรรมตา” แต่ [พวกท่านกลับปฏิเสธด้วย] คำพูดว่า “เพราะพวกเราไม่ท่องจำ [พระสูตร] นี้ [จึง] ไม่ใช่พระพุทธรูปพจน์” [คำพูดเช่นนี้] เป็นแค่ [คำพูดที่] มีความดันทุรังเกินไป [ปราศจากการใช้เหตุผล]

จากข้างต้น เหตุผลของนิกายวาตสีปุตรียะที่ไม่ยอมรับพระสูตรตามที่พระวสุพັນธุกขินอ้าง เนื่องจากนิกายวาตสีปุตรียะไม่ได้ท่องจำ ท่องจำพระสูตร

เหล่านี้สืบทอดกันมา จึงไม่ยอมรับว่าเป็นพระพุทธรูป คำว่า ข้อความ [ในพระสูตร] ดังที่ยกมานี้ ในประโยคที่กล่าวว่า “พวกเขาไม่นำข้อความ [ในพระสูตร] ดังที่ยกมานี้ เป็นที่ตั้ง” หมายถึง ข้อความในพระสูตรต่าง ๆ ที่พระวสุพันธู์อ้างมาก่อนหน้านี้ อาทิ

- มนุษยสูตร

มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์ **สังยุตตอาคัมภีร์** ปากยจีน พระไตรปิฎกไทโซชินชู เล่มที่ 2 ในส่วนพระสูตรของนิกายต่าง ๆ (雜阿含 หน้าที่ 13 พระสูตรที่ 306, 307, 大正新脩大藏經2, pp. 87c-88a)

- พิมพิสารสูตร

ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ มัชฌิมอาคัมภีร์ ปากยจีน พระไตรปิฎกไทโซชินชู เล่มที่ 1

(中阿含 หน้าที่ 11 พระสูตรที่ 62, 大正新脩大藏經1, p. 498b)

- ไศลภที่มีบทสนทนาระหว่างพระภิกษุณีไศลาและมาร

ในที่นี้ จะยกพระสูตรสุดท้ายที่มีบทสนทนาระหว่างพระภิกษุณีไศลาและมาร มาพิจารณา เนื่องจากพบว่า แม้นิกายวาตสีปุตรียะจะปฏิเสธว่า ไม่ได้ท่องจำ สืบทอดกันมา มีหลักฐานปรากฏในคัมภีร์อิทธิธรรม โศกภาษยะ แต่เมื่อย้อนกลับไป ในสมัยของพระโมคคัลลีสปุตรติสสเถระ กลับยอมรับว่า รู้จักพระสูตรนี้ ซึ่งปรากฏการยอมรับในคัมภีร์ กถาวัตถุ

4. พระสูตรที่ว่าด้วยบทสนทนาระหว่างพระภิกษุณีไศลาและมาร

พระสูตรที่มีการโต้ตอบระหว่างพระภิกษุณีไศลาและมาร ในคัมภีร์อิทธิธรรม โศกภาษยะ ที่พระวสุพันธู์ได้อ้างถึงบางคานันั้น กล่าวไว้ดังนี้ (เพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจน จึงนำข้อมูลปฐมภูมิมาลงด้วย ซึ่งสามารถเทียบภาษาแบบคำต่อคำ โดยข้อมูลปฐมภูมิหมายเลข 1 คือ พระสูตรที่มีการโต้ตอบระหว่างพระภิกษุณีไศลาและมาร ในคัมภีร์อิทธิธรรม โศกภาษยะ สามารถเทียบกับข้อมูลปฐมภูมิหมายเลข 2 คือ พระสูตรที่ภิกษุณีวิราสทนากับมาร ในคัมภีร์ กถาวัตถุพร้อมคำแปลภาษาไทยของคานาทั้งคู่)

1. พระสูตรที่มีการโต้ตอบระหว่างพระภิกษุณีไศลาและมาร ในคัมภีร์
อภิธรรม โกศภาษยะ

ภาษาสันสกฤตต้นฉบับ

Śailayāpy arhantya māram ārabhyoktam /
manyase kiṃ nu sattveti māra dṛṣṭigataṃ hi te /
śūnyaḥ saṃskārapuñjo 'yaṃ na hi sattvo 'tra vidyate //
yathaiva hy aṅgasambhārāt saṃjīkā ratha iti smṛtā /
evaṃ skandhān upādāya saṃvṛtyā sattva ucyate //²⁴

คำแปลภาษาไทย

พระอรหันต์ [ภิกษุณี] ไศลา ได้กล่าวต่อมาร [ดังนี้]

แน่ะมาร เจ้าคิดว่ามีสัตว์อยู่ไซ้ใหม่ เป็นทิวฐิของเจ้าก็จริง

[แต่] กองสังขารนี้เป็นความว่าง เพราะไม่มีสัตว์ในที่นี้

ที่เรียกว่า “สัตว์” เนื่องจากเป็นสัมวัตติ [สัจ] ด้วยการยึดมั่น [ห้า] ไว้
ก็เหมือนการเรียกชื่อว่า “รถ” เพราะว่าเป็นการประกอบเข้ากันของ
ชิ้นส่วนต่าง ๆ

แม้ว่าโศลกดังกล่าวข้างต้น จะถูกนิกายวาตสีปุตรียะปฏิเสธและไม่ยอมรับ
ว่าเป็นพระพุทธรพจน์ จึงไม่มีการท่องจำสืบต่อกันมา เป็นพระสูตรที่นิกายตนเอง
ไม่รู้จักแล้วในขณะนั้น ซึ่งกล่าวได้อีกนัยว่า ไม่มีพระสูตรนี้แล้วในพระไตรปิฎกของ
นิกายวาตสีปุตรียะ แต่เมื่อย้อนกลับไปดูในคัมภีร์ กถาวัตถุ ปุคคโลกา พบหลักฐาน
ว่า นิกายวาตสี ปุตรียะ (บาลีเรียกว่า วัชชิปัตตกะ) ให้การรับรองว่ารู้จักพระสูตร
ดังกล่าวต่อคู่วิวาหะคือ พระโมคคัลลิตุตรติสสเถระ ดังนี้

2. พระสูตรที่ภิกษุณีวชิราสนทนากับมาร ในคัมภีร์ กถาวัตถุ

ภาษาบาลี

สกวาที: นน วชิรา ภิกขุณี มารํ ปาปิมนตํ เอตทโวจ

กินนุ สตุโตติ ปจเจสิ	मार विभुजितं नु ते
สุทฺธสงฆารปฺญโซ ยํ	น ยिธ สตุตฺตฺพลภฺกตี
ยถา หิ อํคสมภฺการา	โหตี สทฺโท รโถ อิติ
เอวํ ขนฺธเสสฺส สนฺเตสฺส	โหตี สตุโตติ สมฺมุตติ
ทฺกขเมว หิ สมโภตี	ทฺกขํ ติภฺภูจตี เวตี จ
นาณนฺตฺร ทฺกขา สมโภตี	นาณญํ ทฺกขา นิรุชฺฌตีตี

อตเถว สุตฺตฺนโตติ ฯ

ปรวาทิ: อามนฺตา

คำแปลภาษาไทย

สกวาทิ (พระโมคคัลลีสุปฺตรติสฺสะ): วชิราภิกษุณีกล่าวกับมารผู้มีบาปดังนี้
ว่า

“แน่ะมาร, ท่านคิดว่า สัตว์มีอยู่หรือ นั่นเป็นความเห็นท่านหรือไม่
ในกองแห่งสังขารล้วน ๆ นี้ ไม่มีสัตว์อยู่
เพราะในขณะที่ขันธ์ [ห้า] มีอยู่ [จึง] สมมติ [ชื่อที่เรียก] ได้ว่า สัตว์

เหมือนกับในกรณีของศัพท์ที่เรียกว่า รถ
เกิดจากการประกอบกันของชิ้นส่วนต่าง ๆ [จึงได้ชื่อว่า รถ]
ดังนั้น ทุกข์เท่านั้นเกิดขึ้น
ทุกข์เท่านั้นดำรงอยู่และแปรผันไป
นอกจากทุกข์ ไม่มีสิ่งอื่นเกิดขึ้น
นอกจากทุกข์ ไม่มีอะไรอื่นดับไปเลย”
มีพระสูตร [ที่กล่าวดังข้างต้น] ปรากฏอยู่มิใช่หรือ²⁵

ปรวาทิ (วัชชิปุตฺตกะ): ใช่

จากข้างต้น เนื้อหาในคาถาหรือโคลงที่อ้างในคัมภีร์ **กถาวัตถุ** และในคัมภีร์
อภิธรรม **โกศกาทะ** มีใจความสำคัญเหมือนกัน อาจจะต่างกันบ้างในการใช้คำศัพท์

และชื่อของภิกษุณีที่ฝ่ายบาลีใช้ชื่อว่า วชิรา ส่วนคัมภีร์อภิธรรม โศภภายะ ใช้ชื่อว่า ไศลา ที่น่าสนใจมากกว่านั้นคือ พบพระสูตรดังกล่าวอยู่ในพระสูตรตันตปิฎก ส่วนที่เรียกว่า ภิกษุณีสังยุตตะ (สันสกฤตเรียกว่า ภิกษุณีสังยุตตะ) ของนิกายอื่น ตรงกัน 2 นิกาย กล่าวคือ เป็นโคลกหรือคาถาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกบาลี คัมภีร์ **สังยุตตนิกาย (SN)** ของเถรวาทฝ่ายใต้ ซึ่งเทียบได้กับคัมภีร์ **สังยุตตะอาคัมมะ** มีพากย์จีน 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนแปลโดยท่านคุณภัทระ นักแปลชาวอินเดีย (จะเรียกย่อว่า สย1) และอีกส่วนไม่ทราบผู้แปล (จะเรียกย่อว่า สย2) ซึ่ง สย1 และ สย2 เป็นของนิกายใดก็ยังเป็นข้อถกเถียงกันอยู่ แต่ ณ ปัจจุบัน มีแนวโน้มว่าเป็นของนิกายสรวาสติวาทหรือมูลสรวาสติวาท²⁶ สรุปลงเป็นตารางเปรียบเทียบได้ดังนี้ (จะปริวรรตเป็นอักษรโรมันเพื่อให้เปรียบเทียบคำศัพท์ต่อคำศัพท์ได้ชัดเจนขึ้น)

ตารางเปรียบเทียบบทสนทนาของภิกษุณีไศลาและมาร

สย1 1202	สย2 218	อภิธรรมโกศภาษาขะ	กถาวัตถุ
<p>汝謂有眾生 此則惡魔見， 唯有空陰聚 無是眾生者。</p> <p>如和合眾材， 世名之為車， 諸陰因緣合， 假名為眾生。</p> <p>其生則苦生， 住亦即苦住， 無餘法生苦， 苦生苦自滅。</p> <p>捨一切愛苦， 離一切闇冥， 已證於寂滅， 安住諸漏盡， 已知汝惡魔， 則自消滅去。</p>	<p>眾魔生邪見， 謂有眾生想， 假空以聚會， 都無有眾生。</p> <p>譬如因眾緣， 和合有車用， 陰界入亦爾， 因緣和合有。</p> <p>業緣故聚會， 業緣故散滅，</p> <p>斷除一切愛， 滅諸無明闇。 逮得於盡滅， 安住於無漏， 以是故當知， 波旬墮負處。</p>	<p>manyase kiṃ nu sattveti māra dṛṣṭigataṃ hi te / śūnyaḥ saṃskārapuñjo 'yaṃ na hi sattvo 'tra vidyate //</p> <p>yathaiva hy aṅgasambhārāt saṃjñā ratha iti smṛtā / evaṃ skandhān upādāya saṃvṛtyā sattva ucyate //</p>	<p>Kin (1) nu satto ti pac- cesi (2), māra dīṭṭhigataṃ nu te; suddhasaṅkhārapuñjo yaṃ, nayidha sattupalabbhati.</p> <p>yathā hi (3) aṅgasambhārā, hoti saddo ratho iti; evaṃ khandhesu santesu, hoti sattoti sammuti (4).</p> <p>dukkham eva hi sambhoti, dukkhaṃ tiṭṭhati veti ca; nāññātra dukkhā sambhoti, nāññāṃ (5) dukkhā nirujjhatīti.</p> <p>เชิงอรรถ</p> <p>(1) Se: kiṃ. (2) SN_Se: pacceti; Be: paccesi. (3) Ee: pi. SN_Se, Be: hi. (4) Se: sammati. SN_Se: sammati. (5) Se: nāññātra. SN_ Se: nāññātra; Be, Ee: nāññāṃ.</p>

ดังนั้น จากข้อมูลข้างต้น เป็นที่แน่ชัดว่า มีการรอรับพระสูตรนี้จากเถรวาทฝ่ายใต้ และนิกายสรวาสติวาทหรือมูลสรวาสติวาทที่ไม่ได้ตัดพระสูตรนี้ทิ้งไปจากพระไตรปิฎก นอกจากนั้น เมื่อเทียบพระสูตรต่อพระสูตรในหมวดภิกษุณีนี้ ระหว่างหมวดภิกษุณีสังยุตตะในคัมภีร์เถรวาทฝ่ายใต้ และภิกษุณีสังยุตตะในคัมภีร์ของนิกายสรวาสติวาทหรือมูลสรวาสติวาท ปรากฏว่ามีรายชื่อและจำนวนภิกษุณีที่สามารถเทียบเคียงกันได้อีกด้วย²⁷ โดยชื่อของพระภิกษุณีตรงกัน เหลือเพียงเนื้อหาที่ต้องทำการค้นคว้าต่อไปว่า มีเนื้อหาเหมือนกันหรือไม่ ซึ่งในเบื้องต้นสันนิษฐานว่าอย่างน้อยที่สุดพระสูตรเหล่านี้ควรจะเกิดก่อนการแตกกิ่งนิกายในฝ่ายเถรวาทเอง และก็มีความเป็นไปได้ว่า พระสูตรมีอยู่และถูกจัดเรียบเรียงตั้งแต่สมัยสังคายนาครั้งที่ 1 หากพบหลักฐานว่า นิกายมหาสังฆิกะมีชุดพระสูตรเหล่านี้อยู่ในหมวดภิกษุณีสังยุตตะเช่นเดียวกัน ซึ่งจะทำให้หลักฐานมีน้ำหนักมากขึ้น พอที่จะแสดงให้เห็นว่าพระสูตรชุดนี้มีอยู่ก่อนการแตกนิกายครั้งแรกระหว่างเถรวาทและนิกายมหาสังฆิกะ

5. พระสูตรหายไปในช่วงใด

ไม่มีข้อมูลที่ระบุแน่ชัดว่า นิกายวาทสีปุตริยะะไม่ได้ท่องจำพระสูตรดังกล่าวนี้มาตั้งแต่เมื่อไร แต่ที่ทราบในขณะนี้คือ ในยุคของคัมภีร์อภิธรรม โทศภายยะ ไม่ได้มีการท่องจำสืบทอดพระสูตรดังกล่าวแล้ว ดังนั้น หากพิจารณาจากช่วงปีของผู้รจนาคัมภีร์อภิธรรม โทศภายยะ คือ พระวสุพันธู์ ประกอบกับช่วงเวลาที่กำเนิดขึ้นของคัมภีร์ **กถาวัตถุ** โดยเฉพาะส่วนเนื้อหาที่เรียกว่า **บุคคลลลภา** ซึ่งนิกายวาทสีปุตริยะะยังให้การรับรองว่ารู้จักพระสูตรนี้อยู่ เราอาจกำหนดกรอบเวลาคร่าว ๆ ในการสูญหายไปของพระสูตรจากพระไตรปิฎกนิกายวาทสีปุตริยะะได้

ช่วงปีของคัมภีร์กถาวัตถุ

เมื่อพิจารณาจากปีที่คัมภีร์ **กถาวัตถุ** เกิดขึ้น ส่วนใหญ่นักวิชาการเห็นด้วยว่าอยู่ในสมัยพระเจ้าอโศก โดย เฉพาะส่วนที่เรียกว่า **บุคคลลลภา** ซึ่งมีประเด็นเกี่ยวกับพระสูตรที่ไม่ได้รับการยอมรับหรือยอมรับว่าเป็นพระพุทฺพจน์ของ

นิกายวาตสีปุตริยะะอยู่ในขณะนี้ นักวิชาการสันนิษฐานว่า ส่วนที่เรียกว่า **บุคคลกถา** อยู่ในเนื้อหาส่วนที่เก่า เป็นกถาดั้งเดิมเริ่มแรกมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศก

ในประเด็นข้างต้น เมื่อพิจารณาด้านภาษาในตัวคัมภีร์ **กถาวัตถุ บุคคลกถา** ภาษาที่ใช้ใน **บุคคลกถา** ซึ่งตกทอดมาถึงปัจจุบันเป็นภาษาบาลีอย่างแน่นอน แต่ก็พบว่ามีการผสมคำที่ใช้ในสมัยพระเจ้าอโศกปะปนอยู่ด้วย²⁸ ในที่นี้ จะยกข้อแตกต่างบางประการระหว่างภาษาบาลี หรืออาจเรียกได้ว่า ภาษามคธที่ใช้ในสมัยพระพุทธเจ้า และภาษามคธที่ใช้ในสมัยพระเจ้าอโศก ซึ่งในที่นี้จะเรียกว่าภาษามคธยุคหลัง อาทิ

- ในภาษาบาลี “อะ” การันต์ในปุงลึงค์ ปฐมาวินัดติ เอกวจนะ จะลงท้ายด้วย “โอ” ส่วนนปุงสกลึงค์ จะลงท้ายด้วย “อ” แต่ในภาษามคธยุคหลัง “อะ” การันต์ ทั้งปุงลึงค์และนปุงสกลึงค์ ปฐมาวินัดติ เอกวจนะ ล้วนลงท้ายด้วย “เอ”
- ภาษาบาลีมีใช้ทั้งพยัญชนะ “ร” และ “ล” เหมือนในภาษาสันสกฤต แต่ในภาษามคธยุคหลังมีแต่ พยัญชนะ “ล” ไม่ปรากฏพยัญชนะ “ร”²⁹

ในคัมภีร์ **กถาวัตถุ บุคคลกถา** ปรากฏหลักฐานที่สอดคล้องกับกรณีแรก จึงได้รวบรวมตัวอย่างไว้บางส่วนตามตารางที่จะแสดงดังต่อไปนี้ (จะใช้อักษรตัวเอียงเพื่อแยกแยะให้เห็นความแตกต่างของบทที่ไขลงท้าย)³⁰

ตัวอย่างบทที่ลงท้ายด้วย “เอ” ใน “อ” การันต์ ปฐมาวินิตติ เอกวจนะ ทั้งปุงลิงค์
และนปุงสกลิงค์ในคัมภีร์ กถาวัตถุ

ภาษามครยุคคลัง (ภาษามครที่ใช้ในสมัยพระเจ้าอโศก) ที่ปรากฏในคัมภีร์ กถาวัตถุ ลงท้ายด้วย เอ	ภาษาบาลี (ภาษามครที่ใช้ในสมัยพระพุทธเจ้า) ลงท้ายด้วย อ, โ
วตตพเพ	วตตพฺพํ หรือใช้ วตตพฺโพ
นิกคเหตุพเพ	นิกคเหตุพฺพํ
เอเส เจ ทุนนิกคหิเต	เอโส เจ ทุนนิกคหิโต
เย กเต นิกคเห ทุกกเต, สุกเต ปฏิกกมเม	โย กโต นิกคโห ทุกกโต, สุกโต ปฏิกกมมํ
เอเส เส เอกภูฐู สเม สมภาเค ตชชาเต	เอโส โส เอกภูฐู สโม สมภาโต ตชชาโต

ดังนั้นหลักฐานด้านภาษาที่ใช้ในคัมภีร์กถาวัตถุข้างต้นนี้ เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่า **ปุกคฺลกลา** ที่เป็นกลาแรกของคัมภีร์ **กถาวัตถุ** เกิดขึ้นในสมัยพระเจ้าอโศก

ส่วนกระแสนักวิชาการเห็นด้วยกับตำนานฝ่ายบาลีว่า คัมภีร์ **กถาวัตถุ** เกิดขึ้นในสมัยพระเจ้าอโศก แต่ก็มีประเด็นที่เห็นต่างกับสายจารีตว่า คัมภีร์ **กถาวัตถุ** ซึ่งตกทอดมาอย่างเห็นกันในปัจจุบันนั้น เนื้อหาทั้งหมดที่ปรากฏในปัจจุบันไม่ได้เกิดขึ้นพร้อมกันในสมัยพระเจ้าอโศก แต่มีการเพิ่มเติมเข้าไปเรื่อย ๆ เพราะหากอ้างตามคัมภีร์ **กถาวัตถุอรธกลา** (เป็นคัมภีร์ที่อธิบายเนื้อหาในคัมภีร์ **กถาวัตถุ** อีกที) จะพบว่ามียุทธชื่อของนิกายย่อยใหม่ที่เกิดภายหลังสมัยพระเจ้าอโศกอยู่ด้วยหลายนิกาย ทำให้จำนวนนิกายทั้งหมดมีกว่า 20 นิกาย³¹ เช่น นิกายอุตตราปัลลวะ, นิกายเวตุลละ เกินกว่าตามบันทึกที่ว่า มีแค่ 18 นิกาย ซึ่งอาจเกิดข้อสันนิษฐานว่า นิกายใหม่เหล่านี้ไม่มีชื่ออยู่ในรายชื่อของ 18 นิกาย จึงทำให้เกิด “กลา” เพิ่มเติมเข้ามาหรือไม่ แม้จะกล่าวเช่นนี้เองก็ตาม แต่ไม่ว่าจะเป็นนิกายที่อยู่ในรายชื่อของ 18 นิกายก็ดี หรือมีความเห็นว่าเป็นนิกายที่เกิดขึ้นเพิ่มเติมมาทีหลังก็ดี หากมีหลักฐานอื่นที่ช่วยยืนยันก็จะดูมีน้ำหนักมากขึ้น ซึ่งบ่อยครั้งต้องอาศัยคัมภีร์สาย

จารีตอื่นเป็นตัวเทียบเคียงเพื่อช่วยยืนยัน

นับว่ายังโชคดีในประเด็นการมีอยู่ของตัว **บุคคลกถา** ในคัมภีร์ **กถาวัตถุ** เมื่อสำรวจคัมภีร์อื่นข้ามสายจารีตพบว่า เทียบเคียงได้กับวิวาทะเรื่อง **ปุทฺทลละ** (補特伽羅蘊 ปุทฺทล-สกันณะ, เรียกอิงภาษาสันสกฤต แต่เป็นศัพท์คำเดียวกันกับคำว่า ปุทฺทลละ ที่เรียกอิงตามบาลี) ในคัมภีร์ **วิขุณฺณกายะ** ซึ่งเป็นคัมภีร์หนึ่งในพระอภิธรรม 7 คัมภีร์ของนิกายสรวาสตีวาท อยู่ในพระไตรปิฎกไทโชชินชู เล่มที่ 26 เลขที่ 1539 รจนาโดย พระเทวศรมัน (提婆設摩) เป็นบทวิวาทะระหว่างฝ่าย **ปุทฺทลควาทิน** (補特伽羅論者) คือนิกายวาทสีปุตริยะะ และฝ่าย **ศุนยควาทิน** (性空論者) ที่หมายถึงนิกายสรวาสตีวาท

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบจากลักษณะของข้อความหรือข้อธรรมของฝ่าย **ปุทฺทลควาทิน** ก็เรียกได้ว่า มีความคล้ายคลึงกับ **บุคคลกถา** อย่างมาก ดังนี้

วิขุณฺณกายะ ปุทฺทลสกันณะ

諦義勝義補特伽羅可得可證³²

แปลว่า บุคคลถูกรับรู้ได้และเข้าถึงได้³³

ในฐานะที่เป็นสังคิกัญฐปรมัตถ์

กถาวัตถุ บุคคลกถา

บุคคลโล อุลพลภคิตฺติ สจฺฉิกัญฺฐปรมฺมญฺเณนา

แปลว่า บุคคลถูกหยั่งรู้ได้ในฐานะที่เป็น

สังคิกัญฐปรมัตถ์³⁴

นอกจากนั้น คัมภีร์ **วิขุณฺณกายะ** ยังมีบทที่มีชื่อเรื่องว่า พระเมาทคัลลยายนะ (目乾連蘊, เมาทคัลลยายน- สกันณะ?) ซึ่งเป็นบทแรกเทียบได้กับ **สพฺพมตฺถิติวาทกถา** (กถาที่กล่าวเกี่ยวกับเรื่องสรรพสิ่งมีอยู่) ในคัมภีร์ **กถาวัตถุ** โดยพระเมาทคัลลยายนะเห็นว่า “อดีตและอนาคตไม่มีอยู่จริง แต่ปัจจุบันและอสังขตะมีอยู่ (過去未來無 現在無為有)”³⁵ มีนักวิชาการบางท่านเห็นว่า พระเมาทคัลลยายนะเป็นพระรูปเดียวกับผู้รจนาคัมภีร์ **กถาวัตถุ** คือพระโมคคัลลสีปุตริตสเสธระ³⁶ จะเห็นว่า 2 บทแรกของคัมภีร์ **วิขุณฺณกายะ** สามารถเทียบเคียงได้กับ 2 กถาในคัมภีร์ **กถาวัตถุ** ดังนั้นในด้านคัมภีร์เทียบเคียง มีการยืนยันจากคัมภีร์ฝ่ายอื่นคือ

นิกายสรวาสติวาท ซึ่งแสดงให้เห็นว่า **บุคคลกถา** ในคัมภีร์ **กถาวัตถุ** มีความเก่าแก่มาแต่เดิม ซึ่งรวมทั้ง **สหพมตถิติวาทกถา** ด้วยเช่นกัน โดยสรุป เมื่อพิจารณาโดยรวมจากหลักฐานทั้งทางด้านภาษาและคัมภีร์เปรียบเทียบ จึงเป็นการยืนยันว่า ธรรมเนียมของ **บุคคลกถา** ในคัมภีร์ **กถาวัตถุ** ต้องเป็นส่วนที่เก่ามีมาแต่เดิม

ช่วงปีของพระวสุพันธุ

นักวิชาการมีความเห็นแตกต่างกันเกี่ยวกับช่วงปีที่มีชีวิตของพระวสุพันธุ ดังนี้

ความเห็นของนักวิชาการในเรื่องช่วงปีของพระวสุพันธุ

นักวิชาการ	ช่วงปีที่มีชีวิตของพระวสุพันธุ (คริสต์ศักราช)
Stefan Anacker	316-396
Ui Hakuju	320-400
Mukai Akira	390-470
Higata Ryūshō	400-480
Hirakawa Akira	400-480
Schmithausen*	400-480
Frauwallner*	400-480
Kusumoto	ก่อน 400-480

อีกทั้งมีบางท่านสันนิษฐานว่า พระวสุพันธุมีสองท่านคือ พระวสุพันธุผู้รจนาคัมภีร์อภิธรรม **โกศภาษยะ** และพระวสุพันธุอีกท่านในสำนักโยคจาระผู้เป็นน้องชายท่านอสังคะ นักวิชาการที่เสนอทฤษฎีนี้คือ Frauwallner, Schmithausen แต่กระแสนักวิชาการส่วนใหญ่ก็ไม่เห็นด้วย และลงความเห็นว่าเป็นพระวสุพันธุทั้งผู้ที่รจนาคัมภีร์อภิธรรม **โกศภาษยะ** และพระผู้เป็นน้องชายท่านอสังคะสำนักโยคจาระเป็นพระรูปเดียวกัน³⁷

หากพิจารณาจากทฤษฎีของนักวิชาการข้างต้น จะกำหนดกรอบของช่วงเวลาได้คือ ช่วงเวลาประมาณปี คริสต์ศักราชที่ 316-480

ช่วงเวลาที่พระสูตรหายไป

จากข้อมูลข้างต้น ช่วงเวลาจากคัมภีร์ **กถาวัตถุ** จนถึงคัมภีร์อภิธรรมโกศภายยะ จะอยู่ในช่วงสมัยของพระเจ้าอโศกประมาณก่อนคริสต์ศักราช 268-232 ปี จนถึงคริสต์ศักราชปีที่ 316-480 แต่เรายังไม่มีหลักฐานเพียงพอในการระบุเวลาที่แน่นอน แต่สันนิษฐานว่าในช่วงเวลาดังกล่าว ณ จุดเวลาใดเวลาหนึ่ง พระสูตรได้ถูกปฏิเสธจากนิกายวาตสีปุตริยะ และไม่ได้จัดพระสูตรนี้ไว้ในพระสูตรต้นตอปิฎก (นิกายอื่นเรียกว่า คัมภีร์อาคมะ คำว่า อาคมะ เทียบเท่ากับคำว่า «นิกาย» ใน ทีฆ-นิกาย มัชฌิม-นิกาย สังยุตต-นิกาย อังคุตตร-นิกาย ในพระสูตรต้นตอปิฎกบาลี) ของนิกายตนเองแล้ว

6. ช่วงเวลาของการสังคายนาจำนวน 5 ครั้งของนิกายสามมิตีเย (สามมิตีเย)

ในประเด็นเกี่ยวกับช่วงเวลาที่พระสูตรหายไป หนึ่งในนั้นอาจเกี่ยวข้องกับช่วงเวลาที่มีการสังคายนาของนิกายนั้น ๆ ที่มีการเรียบเรียง จัดหมวดหมู่ พระธรรมวินัย ดังที่พบเห็นตัวอย่างได้ในคัมภีร์ **ทีปวังสะ** ปรีจเฉทที่ 5 คาถาที่ 36 และคาถาที่ 37 ซึ่งบันทึกข้อมูลที่น่าสนใจเกี่ยวกับการตัดทิ้งพระสูตรและพระวินัยในการสังคายนาของพวกวัชชีปุตตะกะ ที่หมายถึง พวกภิกษุกลุ่มใหญ่ที่ท่ามหาสังคีติหรือต่อมาเรียกว่า นิกายมหาสังฆิกะ ดังนี้

1) ในปรีจเฉทที่ 5 คาถาที่ 36

chaḍḍetvā ekadesaṅ ca suttam vinayaṅ ca gambhīram³⁸

แปล: ได้ตัดทิ้งพระสูตรและพระวินัยอันลึกซึ้งบางส่วนเสีย³⁹

2) ปริจเฉทที่ 5 คาถาที่ 37 มีดังนี้

parivāraṃ atthuddhāraṃ abhidhammaṃ chappakaraṇaṃ⁴⁰
paṭisambhidañ ca niddesaṃ ekadesañ ca jātaṃ,
ettakaṃ vissajjtvāna⁴¹

แปล: ได้ละทิ้ง [คัมภีร์] บริวารที่เป็นบทย่อสังเขปความ [ของพระวินัย],
พระอภิธรรม 6 ปกรณ์, [คัมภีร์] ปฏิสัมภทา, [คัมภีร์] นิเทศและ
ขาดกบางตอนเสียประมาณนี้⁴²

จากคำแปลข้างต้น จะเห็นได้ว่าการตัดทิ้งพระสูตร พระวินัย และคัมภีร์
ต่าง ๆ

เมื่อพิจารณาในกรณีทีกล่าววว่า มีการตัดทิ้งคัมภีร์บริวาร ปฏิสัมภทา
นิเทศ และพระอภิธรรม 6 ปกรณ์ ควรจะหมายถึง การละทิ้งคัมภีร์ทั้งคัมภีร์ ไม่ใช่
ตัดทิ้งเฉพาะประโยคหรือข้อความ

ส่วนในกรณีทีกล่าวเกี่ยวกับการตัดทิ้งพระสูตรและพระวินัย เมื่อพิจารณา
จากคำแปลข้างต้นที่ว่า “ได้ตัดทิ้งพระสูตรและพระวินัยอันลึกซึ้งบางส่วนเสีย”
คำว่า บางส่วน ในที่นี้ อาจตีความได้ 2 นัยคือ

1) ตัดบางตอน หรือบางประโยคในพระสูตรนั้น ๆ (เช่นเดียวกับสำนวน
แปลของ ฉัตรสุมาลย์ (ภิกษุณีรัชมณีนันทา) และ Oldenberg)⁴³

2) ในพระสูตรทั้งหมด ได้ตัดพระสูตรบางพระสูตรทิ้ง ยกตัวอย่างเช่น มี
10 พระสูตร ตัดบางพระสูตรทิ้ง จะเหลือจำนวนพระสูตรไม่ถึง 10 พระสูตร

ในประเด็นนี้ คำต้นฉบับบาลีคือบทว่า เอกเทศณ (*ekadesañ*) ซึ่งหมายถึง
ถึง บางส่วน

ยังมีอีกแห่งซึ่งใช้บทว่า เอกเทศณ (*ekadesañ*) ร่วมกับคัมภีร์ ขาดก
โดยแปลว่า “ขาดกบางตอน” ซึ่งเมื่อพิจารณาจากสำนวนแปลที่ว่า ตัดขาดก
บางตอน อาจตีความได้ 2 นัยคือ

- 1) ตัดบางท่อนในชาดกเรื่องนั้น ๆ หรือ ตอนนั้น ?
- 2) ชาดกมีหลายเรื่อง ตัดเรื่องใดเรื่องหนึ่งในกลุ่มชาดก ? หรือคำว่า “ตอน” ในที่นี้ หมายถึง บางข้อความ หากในกรณีที่เหมาะสมที่หมายเอาหน้าที่ว่า ตัดบางข้อความ ก็จะมี ความหมายเช่นเดียวกับข้อ 1) ?

ซึ่งแม้ในสำนวนแปลของผู้รู้ท่านอื่น ๆ เอง ก็ยังมีคำแปลที่แตกต่างกันใน ท่อนดังกล่าว⁴⁴

จากข้างต้น สำนวนแปลอาจทำให้เข้าใจได้ 1 นัย หรือในความเป็นจริงอาจ เกิดขึ้นได้ทั้ง 2 นัยที่กล่าวมา อีกทั้งคัมภีร์ **ทีปวังสะ** ก็ไม่มีการยกตัวอย่างที่ชัดเจน ที่สามารถระบุได้ว่า พระสูตรใดถูกละทิ้ง หรือประโยคข้อความใดในพระสูตรใดถูก ตัดทิ้ง จึงไม่สามารถเข้าใจได้อย่างกระจ่างแจ้ง อย่างไรก็ตาม ก็พอจะเห็นมุมมอง ของผู้รจนาคัมภีร์ **ทีปวังสะ** ที่ชี้ให้เห็นภาพกว้าง ๆ ได้ว่า ในการสังคายนาของนิกาย มหาสังฆิกะ มีการละทิ้งพระสูตร หรือ ตัดบางข้อความในพระสูตร

ส่วนในกรณีการเพิ่มเติมปกรณ์เข้าไปก็มี เช่น ในการสังคายนาครั้งที่ 3 โดยพระโมคคัลลีสบุตรตีสสเถระ ได้เพิ่มคัมภีร์พระอภิธรรม **กถาวัตถุ** เข้าไปในพระ อภิธรรมปิฎก ในจุดนี้มีข้อน่าสังเกตอย่างหนึ่งว่า ในคัมภีร์ **ทีปวังสะ** ได้บันทึกว่า พวกภิกษุวัชชีบุตรตะกะ หรือเรียกว่า พวกมหาสังคีติกะ (นิกายมหาสังฆิกะ) ได้ทั้งพระ อภิธรรม 6 คัมภีร์ คำกล่าวนี้อาจก่อให้เกิดความสงสัยว่า เพราะเหตุใดถึงระบุแค่เพียง 6 คัมภีร์ ทั้ง ๆ ที่คัมภีร์อภิธรรมในพระอภิธรรมปิฎกบาลีมีทั้งสิ้น 7 คัมภีร์ ซึ่งอาจ เป็นการสะท้อนให้เห็นว่า ผู้รจนาคัมภีร์ **ทีปวังสะ** ทราบว่า คัมภีร์ **กถาวัตถุ** ไม่มี ตั้งแต่ก่อนการแบ่งนิกายระหว่างเถรวาทและมหาสังฆิกะ จึงจะไม่แย้งกับข้อมูลใน คัมภีร์ **กถาวัตถุอรุทธกา** ซึ่งมีบันทึกไว้ดังนี้

ในที่นั้น เมื่อ [พระโมคคัลลีสบุตรตีสสเถระ] กำลังสังคายนาพระอภิธรรม [ปิฎก] ได้นำ [กถาวัตถุ] ปกรณ์นี้ ดังที่ท่านได้กล่าวไว้แล้ว รวมเข้าไป [ใน พระอภิธรรมปิฎก] ด้วย...

(ตตล อภิธรรมสังคายนาโต อิมิ ยถาภาษิตํ ปกรณ์ สงคหนํ อโรเปสิ)

ดังนั้น หากเทียบเคียงจากข้อมูลข้างต้น อาจเป็นไปได้ว่า “ในการสังคายนาของนิกายวาตสีปุตรียะ ได้มีการจัดระเบียบเรื่องหมวดหมู่พระสูตร โดยมีการเพิ่มเติมตัดทอน แกไขดังเช่นนิกายมหาสังฆิกะ”

เมื่อตั้งข้อสันนิษฐานดังข้างต้น คำถามต่อมาที่จะต้องพิจารณาคือ มีข้อมูลหลักฐานที่จะยืนยันว่า

- นิกายวาตสีปุตรียะมีการสังคายนาหรือไม่
- และหากมีการสังคายนา พอจะมีการบ่งบอกรายละเอียดในการสังคายนาเช่นเดียวกับที่ปรากฏในคัมภีร์ **ทีปวังสะ** หรือมากกว่านั้น หรือไม่

ถือเป็นความโชคดี ที่ยังพอจะมีข้อมูลปรากฏในคัมภีร์ หลงเหลือตกทอดมาถึงปัจจุบัน โดยนักวิชาการที่ทำการค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับนิกายวาตสีปุตรียะและกึ่งนิกายของนิกายวาตสีปุตรียะ เช่น Peter Skilling, Namikawa Takayoshi, Okano Kiyoshi พบว่า มีบันทึกในคัมภีร์เกี่ยวกับการสังคายนา 5 ครั้ง ของของนิกายสามมตียะ (เท่าที่ค้นหาได้ในขณะนี้ ผู้เขียนมีสำเนาบทความเฉพาะ 2 ท่านหลัง)⁴⁵

นิกายสามมตียะ คือ นิกายใด ?

นิกายสามมตียะ (หรือมีชื่อเรียกตามบันทึกในคัมภีร์ต่าง ๆ อาทิ สามมิตียะ สัมมิตียะ สัมมตียะ ในที่นี้เพื่อให้มีความเป็นเอกภาพ จะใช้คำว่า สามมตียะ) เป็นหนึ่งในกึ่งนิกายของนิกายวาตสีปุตรียะ แต่คล้ายกับว่าจะจะเป็นนิกายที่สืบทอดสายตรงมาจากนิกายแม่คือ นิกายวาตสีปุตรียะ หรืออาจจะกล่าวได้ว่า นิกายวาตสีปุตรียะและนิกายสามมตียะ มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันมากกว่ากึ่งนิกายอื่นที่แตกออกมาจากนิกายวาตสีปุตรียะ โดยพิจารณาได้จากข้อมูลที่ปรากฏในหลักฐานต่าง ๆ อาทิ

- คัมภีร์อภิสรรณ **โกศวยาขยา** ได้บรรยายอธิบายข้อความในคัมภีร์อภิสรรณ **โกศภายะ** ว่า “ที่กล่าวว่า **วาตสี ปุตรียะทั้งหลาย** เป็นต้นนั้น [จะอธิบายว่า คำว่า] **วาตสีปุตรียะทั้งหลาย** คือ พวกอารยะสามมตียะ” (ยตุ ตรหิ วาตสีปุตรียา อิติ วิสตรระ / วาตสีปุตรียา อารยสามมตียะ /

Abhidharmakośavyākhyā, 1932-1936, p. 699).

- มีชื่อนิกายในหลักฐานทางโบราณวัตถุ คือ เสาศิลาจารึกที่สารนาถ โดยสลักชื่อ 2 นิกายนี้ ปรากฏอยู่ ร่วมกัน ดังนี้
 อาจารย์ย่น สมมิตียนัน ปรีครุท วาตสีปุตริกา⁴⁶
 คำแปล ...ถือครองโดยอาจารย์วาตสีปุตริกะ สมมิตยะ (สามมิตยะ)

ในคัมภีร์ **สังสฤตาสังสฤตวินิจยะ** มีบันทึกเกี่ยวกับการสังคายนาของนิกายสามมิตยะทั้ง 5 ครั้ง โดยสังคายนาครั้งที่ 1 และ 2 มีข้อมูลหลักแทบไม่แตกต่างจากบันทึกอื่น ๆ ทั้งในฝ่ายเถรวาทและกึ่งนิกายฝ่ายเถรวาท แต่ข้อมูลเกี่ยวกับสังคายนาครั้งที่ 3, 4, 5 จะเป็นเรื่องราวที่แตกต่างกับข้อมูลในคัมภีร์ **ทีปวังสะ, กถาวัตถุอรธกถา** หากอ้างตามคัมภีร์ **สังสฤตาสังสฤตวินิจยะ** ในสังคายนาครั้งที่ 3 ผู้ทำการสังคายนาคือ พระวาตสีปุตระ ในที่สุดก็กลายมาเป็น นิกายวาตสีปุตริยะ ส่วนสังคายนาครั้งที่ 4 ผู้ทำการสังคายนาคือ พระสัมมตะ (หรือสมมิตะ) จึงเรียกนิกายนี้ว่า นิกายสามมิตยะ และในครั้งที่ 5 มีบันทึกว่า พระ 2 รูป คือ พระภูติกะและพระพุทมิตระ ได้เป็นผู้นำในการสังคายนา⁴⁷

จากข้างต้น แม้จะไม่มีรายละเอียดมากเท่ากับข้อมูลในคัมภีร์ **ทีปวังสะ** แต่ก็ทำให้ทราบว่า ผู้นำในการสังคายนาครั้งที่ 3 ตามบันทึกข้างต้นคือ พระวาตสีปุตระ ซึ่งมีความแตกต่างกับในบันทึกของคัมภีร์ **ทีปวังสะ** ที่กล่าวว่าเป็น พระโมคคัลลีสบุตรตีสสเถระ ถือเป็นหลักฐานอีกชิ้นหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นว่า การสังคายนาครั้งที่ 3 อาจเป็นการสังคายนาที่นำโดยพระเถระผู้นำ ที่ได้ให้กำเนิดนิกายต่าง ๆ ไม่ได้มีเพียงแค่คณะสงฆ์ที่นำโดยพระโมคคัลลีสบุตรตีสสเถระเท่านั้น

นิกายวาตสีปุตริยะมีแนวคิดหลักว่า “บุคคลมีอยู่จริง” และผู้นำคือ พระวาตสีปุตระ พระผู้นำรูปนี้ควรจะเป็นรูปเดียวกับพระผู้นำกลุ่มที่กล่าวว่า บุคคลมีอยู่จริง (บุคคลกถา) ฝ่ายปรวาทในคัมภีร์ **กถาวัตถุ** ที่วิวาทะกับพระโมคคัลลีสบุตรตีสสเถระ และก็เป็นพระผู้นำของกลุ่มปุทคลวาทีน (補特伽羅論者) ในคัมภีร์ **วิษณุญาณายะ** พระวาตสีปุตระผู้นี้ได้ทำการสังคายนาครั้งที่ 3 หลังพุทธปรินิพพาน 400 ปี เป็นการสังคายนาเกี่ยวกับพระธรรม และหลังจากนั้น รวพุทธปรินิพพาน

700 ปี ได้สืบทอดต่อโดยพระสัมมตะ (หรือสัมมิตะ) ผู้นำในการทำสังคายนาครั้งที่ 4 เป็นการสังคายนาเกี่ยวกับ อากมะ (พระสูตรตันตปิฎก) หากพิจารณาจากข้อมูลนี้ เทียบเคียงกับการสังคายนาของมหาสังคิติกะ (นิกายมหาสังฆิกะ) ที่มีการตัดทิ้งพระสูตร พระคัมภีร์ต่าง ๆ จึงให้การสันนิษฐานว่า ในการสังคายนาทั้ง 2 ครั้งข้างต้นนี้ (สังคายนาครั้งที่ 3 โดยพระวาทสีปุตระ, ครั้งที่ 4 โดยพระสัมมตะหรือสัมมิตะ) ต้องมีส่วนสัมพันธ์กับข้อสรุปในหัวข้อที่ 5 พระสูตรหายไปในช่วงใด ที่สรุปว่า จะอยู่ในช่วงสมัยของพระเจ้าอโศกประมาณก่อนคริสต์ศักราช 268-232 ปี จนถึงคริสต์ศักราชปีที่ 316-480

7. สรุป

นิกายวาทสีปุตริยะได้ปฏิเสธพระสูตรกลุ่มหนึ่งว่าไม่ใช่พระพุทฺพจน์ จึงไม่ท่องจำสืบทอดกันมา ไม่รู้จัก และไม่มีการปรากฏในพระไตรปิฎกของนิกายตนเอง หนึ่งในพระสูตรในนั้นคือ พระสูตรที่มีบทสนทนาระหว่างพระภิกษุณีไศลาและมาร แต่จากหลักฐานพบว่า ในสมัยพระโมคคัลลีสีปุตระตีสสเถระ นิกายวาทสีปุตริยะยอมรับว่ารู้จักพระสูตรนี้ มีปรากฏอยู่ และเมื่อตรวจสอบพระสูตรนี้ พบว่า มีปรากฏในคัมภีร์ **สังยุตตอากมะ** ของนิกายสรวาสติวาท (หรือนิกายมูลสรวาสติวาท) และคัมภีร์ **สังยุตตนิกาย** ของเถรวาทฝ่ายใต้

บทความนี้ เป็นการยกกรณีตัวอย่างอีกกรณีหนึ่งดังที่กล่าวไปแล้วในบทนำ เพื่อชี้ให้เห็นภาพได้ชัดเจนยิ่งขึ้นในแง่ที่ว่า พระพุทฺพจน์หรือพระสูตรที่สืบทอดต่อกันมาอาจกระจายอยู่ตามนิกายต่าง ๆ โดยขึ้นอยู่กับกฎเกณฑ์ของนิกายนั้น ๆ จะยอมรับหรือไม่ยอมรับว่าพระสูตรนั้นเป็นพระพุทฺพจน์ อีกทั้งหากพระสูตรที่ไม่ได้การยอมรับว่าเป็นพระพุทฺพจน์ ก็น่าจะสูญหายไปจากนิกายนั้นหรือหลงเหลือเพียงแต่ชื่อพระสูตรที่ได้ยินได้ฟังมาจากนิกายอื่นที่เป็นคูวิวาทะ

ยังมีประเด็นที่เหลืออยู่ จำเป็นจะต้องศึกษาเพิ่มคือ 1) เพราะเหตุใดพระสูตรจึงถูกตัดออกไปจากนิกายนั้น ๆ 2) เนื้อหาคำสอนในพระสูตรและภาพรวมคำสอนของนิกายเป็นอย่างไร 3) การสรุปคำสอนของคูวิวาทะถูกต้องหรือไม่ ทั้งหมดนี้เป็นประเด็นที่จะค้นคว้ากันต่อไป

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. (2557). *พระคัมภีร์ที่ปวงศ์: ตำนานว่าด้วยการประดิษฐานพระพุทธศาสนาในลังกาทวีป* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ ฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ (ภิกษุณีธัมมันทนา) (ผู้แปล). (2553). *คัมภีร์ที่ปวงศ์*. นครปฐม: มูลนิธิพุทธสาวิกา. (แปลจาก ภาษาอังกฤษสำนวนของ เฮอร์มานน์ โอลเดนเบิร์ก ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 3, Oldenberg, Hermann. (2001). *The Dipavamsa: An Ancient Buddhist Historical Record* (3rd ed.). New Delhi: Asian Educational Services.)

เมธี พิทักษ์ธีระธรรม. (2559ก). Samayabhedoparacanacakra: คำแปลพร้อมเชิงอรรถวิเคราะห์ (1). *ธรรมธารา วารสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา*, 2(1), 67-103.

เมธี พิทักษ์ธีระธรรม. (2559ข). Samayabhedoparacanacakra: คำแปลพร้อมเชิงอรรถวิเคราะห์ (2). *ธรรมธารา วารสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา*, 2(2): 57-106.

เมธี พิทักษ์ธีระธรรม (ผู้แปล). (2560). การกำเนิดนิกายสรวาสตีวาท (2). *ธรรมธารา วารสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา* 3(2), 47-76. (แปลจากภาษาญี่ปุ่นของ มิโตะโมะ เคนโย, Mitomo Kenyō (三友健容). (1996). 説一切有部の成立. *Journal of Indian and Buddhist Studies*, 89, 1-11.)

อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์. (2551). *พระพุทธศาสนามหายาน*. กรุงเทพฯ ฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภาษาต่างประเทศ

Abhidharmakośabhāṣya. (1967). *Abhidharmakośabhāṣya of Vasubandhu*. Patna: K.P.Jayaswal Research Institute.

Abhidharmakośavyākhyā. (1932-1936). *Sphuṭārthā Abhidharmakośavyākhyā*

- by Yaśomitra. Tokyo: Association of Abhidharmakośavyākhyā.
- Enomoto, Fumi'o (榎本文雄). (1980). 諸本と雜阿含經, 別訳雜阿含經, 中阿含經の部派歸. *Journal of Indian and Buddhist Studies*, 56, 55-57(L).
- Hayashi, Takatsugu (林 隆嗣). (2013). Apocryphal Suttas Not Listed in the Buddhist Councils. *Journal of Pali and Buddhist Studies*, 27, 2146- (L).
- Hayashi, Takatsugu (林 隆嗣). (2014). Nandopananda[-nāgarājadamana]. *Journal of Pali and Buddhist Studies*, 28, 4768- (L).
- Hayashi, Takatsugu (林 隆嗣). (2017). Rājovādasutta. *Journal of Indian and Buddhist Studies*, 132, 209216- (L).
- von Hinüber, Oskar. (1996). *A Handbook of Pāli Literature, Indian Philology and South Asian Studies 2*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Hirakawa, Akira. (1999). インド仏教史 ・ 上. Tokyo: Shunjusha.
- Hiraoka, Satoshi (平岡 聡). (2003). The Zaahan-jing and the Vinayas of the Sarvāstivādins. *Journal of Indian and Buddhist Studies*, 102, 215220-(L).
- Horiuchi, Toshi'o. (2009). *Vasubandhu's Proof of the Authenticity of the Mahāyāna as Found in the Fourth Chapter of his Vyākhyāyukti*. Tokyo: Sankibo Press.
- Jayawickrama, N.A. (Ed.). (1979). *Kathāvatthu-aṭṭhakathā*. London: PTS.
- Kusumoto, Nobumichi (楠本信道). (2007). 俱舍論における世親の縁起觀 (*Vasubandhu's View of Dependent Origination in the Abhidharmakośabhāṣya*). Kyoto: Heirakushoten.
- La Vallée Poussin, Louis de. (1925). La Controverse du Temps et du pudgala dans le Vijñānakāya. *Études Asiatiques*, 1, 343-376.

- Lee, Jong Cheol (李鍾徹). (2001). 世親の思想の研究『釈軌論』を中心として. Tokyo: Sankibōbusshorin.
- Ma'eda, Egaku (前田恵学). (1964). 原始仏教聖典の成立史研究. Tokyo: Sankibōbusshorin.
- Mizuno, Kōgen (水野弘元). (1955). パーリ語文法. Tokyo: Sankibōbusshorin.
- Mizuno, Kōgen (水野弘元). (1970). 別訳雑阿含経について. *Journal of Indian and Buddhist Studies*, 36, 41-51.
- Morris, Richard (Ed.). (1883). *Puggalapaññatti*. London: PTS.
- Namikawa, Kiyoshi (並川孝儀). (2002). 正量部の成立年代. In 桜部建博士喜寿記念論集刊行会 (Ed.), 桜部 建博士喜寿記念論集一初期仏教からアビダルマへー (pp. 85104-). Kyoto: Heirakujishoten.
- Norman, K.R. (1979). Māgadhisms in the Kathāvatthu. In A.K. Narin (Ed.), *Studies in Pali and Buddhism: A Memorial Volume in Honor of Bhikkhu Jagadīśa Kāśyapa (279-287)*. Delhi: D. K. Publishers' Distributors.
- Okano, Kiyoshi (岡野潔). (2004). 犢子部と正量部の成立年代. *西日本宗教学雑誌*, 26, 4161-.
- Oldenberg, Hermann. (2001). *The Dipavamsa: An Ancient Buddhist Historical Record* (3rd ed.). New Delhi: Asian Educational Services.
- Takakusu, J., & Nagai, M. (Eds.). (1967). *Samantapāsātikā IV*. Oxford: PTS.
- Taylor, Arnold C. (Ed.). (1999). *Kathāvatthu*. Oxford: PTS.
- Tsukamoto, Keishō (塚本啓祥). (1996). *A Comprehensive Study The Indian Buddhist Inscriptions I*. Kyoto: Heirakujishoten.
- Willemen, Charles, Bart Dessein and Collett Cox. (1998). *Sarvāstivāda Buddhist Scholasticism. Handbuch der Orientalistik, zweite*

Abteilung: Indien, elfter Band. Leiden: Brill.

Woods, J. H., & Kosambi, D. (Eds.). (1979). *Papañcasūdanī, Majjhimanikāyaṭṭhakathā Part II*. London: PTS

Woodward, F. L. (Ed.). (2013). *Paramatthadīpanī, Udānaṭṭhakathā*. Bristol: PTS

Yamaguchi, Eshō (山口恵照). (1976). *サーンキヤ哲学体系の展開*. Kyoto: Aboronsha.

(Endnotes)

เชิงอรรถ

¹ (Hirakawa, 1999, p. 143).

² คัมภีร์ **ว्याख्या**ยุคติ ได้อธิบายดังนี้

འོན་ཀྱིས་དམ་པ་སྒྲིབ་པ་ཉིད་ལ་སྔགས་པའི་མཛེ་མེ་བདག་མེད་པ་དང་ཐུན་པ་འཕགས་པ་ཀུན་གྱིས་བཀུར་བའི་མེ་བདག་གིས་ཁོའི་ལོན་པ་
དག་དང་། མིད་པ་བར་མཛེད་དང་ཐུན་པ་ མིད་པ་བདུན་ཉེས་བྱ་བའི་སྤྲུལ་སྔགས་པ་སྒྲིབ་པའི་མེ་བདག་པ་ལྷམས་གྱིས་ཁོའི་ལོན་པ་
གང་ལོན་པ་དེ་དག་སངས་རྒྱལ་གྱི་གཏུང་དུ་མི་འབྱུང་རྗེ།

(พระไตรปิฎกทิเบต ฉบับปักกิ่ง เลขที่ 5562 หน้าที่ 124ab, ฉบับเตลเก้ เลขที่ 4061 หน้าที่ 106b)

คำแปลภาษาไทย

นิกายอารยสามมิตีจะไม่ยอมรับพระสูตร [ที่เรียกว่า] **ปรมารถ**ศูนยตา เป็นต้น ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับอนัตตา [พระสูตร] ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องอันตรากวะคือ [พระสูตร] ที่เรียกว่า **สัปตกวะ** เป็นต้น นิกายมทิสาคะ เป็นต้น ไม่ยอมรับ จึงกลักลายเป็นว่า [พระสูตร] เหล่านี้ไม่ใช่พระพุทธพจน์

คัมภีร์ **ว्याख्या**ยุคติฎีกา ได้อธิบายดังนี้

• srid pa bar ma do dang ldan pa'i mdo sde gang dag ce na/ srid pa bdun zhes bya ba de lta bu la sogs pa ste/ srid pa bdun zhes bya ba'i mdo dang/ phyir mi 'ong ba'i mdo dang/ 'gro ba'i mdo dang/ mngal du 'jug pa'i mdo zhes bya ba de lta bu la sogs pa'i mdp sde rnams ni sa ston pa'i sde lasogs pa rnams kyis khas mi len te/ sa ston pa'i sde dang/ chos srung sde dang/ 'od srungs kyis de la sogs pa de rnams kyis khas mi len pas de dag sangs rgyas kyis gsung du mi 'gyur ro// (Horiuchi, 2009, pp. 267-268)

คำแปลภาษาไทย

พระสูตรที่เกี่ยวข้องกับเรื่องอันตรากวะคือ [พระสูตร] ที่เรียกว่า **สัปตกวะ** เป็นต้น [คำว่า **สัปตกวะ** เป็นต้น มีความหมายว่า] พระสูตรทั้งหลาย อาทิเช่น สัปตกาวสูตร

อนาคามีสูตร คติสูตร ครรภาวภรรณติสูตร นิกาย มหิศาศกะ เป็นต้นไม่ยอมรับ [คำว่า นิกายมหิศาศกะ เป็นต้น มีความหมายว่า] นิกายมหิศาศกะ ธรรมคูปตะกาศปิยะ เป็นต้น เพราะนิกายเหล่านี้ไม่ยอมรับ [พระสูตรดังกล่าว] จึงกลับกลายเป็นว่า [พระสูตร] เหล่านี้ไม่ใช่พระพุทธพจน์

³ (Horiuchi, 2009, pp. 321-324).

⁴ คัมภีร์ **สมันตปาสาทิกา** ฉบับสมาคมบาลีปกรณ์ บันทึกว่ำ

วณณปิฎก องคุลิมาลปิฎก ฎฐกาลคชชิต อาฬวกคชชิต คุฬหุมคค คุฬหเวสสนตร คุฬหวินย เวทฬหปิฎกาทีนิ ปน อพุทรวจนาณี เยวาติ วุตต์ ฯ (Takakusu & Nagai, 1967, p. 742)

จากข้างต้น หากอ่านตามฉบับสมาคมบาลีปกรณ์ จะเกิดความเข้าใจผิดว่า คำว่า วณณปิฎก จนถึงคำว่า คุฬหวินย เป็นอาลปนวิภัตติไป ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนเห็นว่า ควรจะใส่เครื่องหมายยัติภังค์เพื่อรวมคำศัพท์ให้เห็นเป็นคำสมาสที่เรียกว่า อสมหารทวันทวสมาส จึงสามารถที่จะแก้ไขปัญหาได้ดังนี้

วณณปิฎก-องคุลิมาลปิฎก-ฎฐกาลคชชิต-อาฬวกคชชิต-คุฬหุมคค-คุฬหเวสสนตร-คุฬหวินย-เวทฬหปิฎกาทีนิ ปน อพุทรวจนาณี เยวาติ วุตต์ ฯ

⁵ คัมภีร์ **สมันตปาสาทิกา** ฉบับสมาคมบาลีปกรณ์ บันทึไว้ดังนี้

ติสโส สงคิติโย อนารุฬเหปิ ฤลุมพสุตต์ ราโฆวาทสุตต์ ติกขินทริยัม จตุปปปริวตต์ นนโทปนันทนติ อีทีเส อาปตติเยว ฯ (Takakusu & Nagai, 1967, p. 742).

⁶ ุรายละเอียดที่ Hayashi (2013)

⁷ ุรายละเอียดที่ Hayashi (2017)

⁸ ุรายละเอียดที่ Hayashi (2013)

⁹ ุรายละเอียดที่ Hayashi (2013)

¹⁰ ุรายละเอียดที่ Hayashi (2014)

¹¹ ุรายละเอียดที่ Taylor (1999, p. 68)

¹² ุรายละเอียดที่ Morris (1883, p. 38)

¹³ ุรายละเอียดที่ Woodward, F. L. (2013, p. 4)

¹⁴ ุรายละเอียดที่ Woods J. H., & Kosambi, D. (1979, p. 106).

15 เนื้อหาของคัมภีร์อภิธรรม โภคภายยะ แบ่งได้ดังนี้

ตารางโครงสร้างคัมภีร์อภิธรรม โภคภายยะ

บท	ชื่อ
ปฐมโภคสถานะ	ธาตุนิรเทศะ
ทิวติยโภคสถานะ	อินทริยนิรเทศะ
ตฤติยโภคสถานะ	โลกนิรเทศะ
จตุรฐโภคสถานะ	กรรมนิรเทศะ
ษษุโภคสถานะ	มรรคบุพทุกลนิรเทศะ
ปัญจโภคสถานะ	อนุสัยนิรเทศะ
สप्तมโภคสถานะ	ชฎานนิรเทศะ
อษฏมโภคสถานะ	สมาปตตินิรเทศะ
บุพทุกโภคสมาปตะ	บุพทุกวินิศจยะ

16 ชื่อประมาณ 3 ประการ มีปรากฏในคัมภีร์อภิธรรม โภคภายยะ ดังนี้

tad etad ākāśaṃ pāṭyata iti sautrāntikāḥ. na hy ete jātyādāyo dharmā dravyataḥ saṃvidyante yathā 'bhivyajyante. kiṅ kāraṇam. pramāṇābhāvāt. na hy eṣāṃ dravyato 'stित्वे kiṃcid api pramāṇam asti pratyakṣam- anumānam-āptāgamo vā yathā rupādīnām dharmāṇām iti. (Abhidharmakośabhāṣya, 1967, p. 76)

พระวสุพันธ์ุ ใช้คำว่า ประมาณบ้าง นยายะบ้าง ในคัมภีร์ **วยาขยายุกติ** ที่รจนาโดย พระวสุพันธ์ุเช่นเดียวกัน มีคำกล่าวว่า นยายะวิรุฑธะ (*nyāya-viruddha*) ซึ่งคำว่า นยายะ ในที่นี้ หากกล่าวโดยสรุป หมายถึง 1) ปรีตยักษะ 2) อนุมาน 3) อาปตวจนะ หรือ อาปตวจนะ (Lee, 2001, p. 40).

ส่วนกลุ่มนอกพระพุทธศาสนา อาทิ ท่านอิศวรกฤษณะผู้ประพันธ์ **สาขขะการิกา** ได้กล่าวถึง ประมาณ 3 ประการ ได้แก่ ทฤษฏะ (*drṣṭa*), อนุมาน, อาปตวจนะ ส่วน คัมภีร์อรรถาธิบายคัมภีร์ **สาขขะการิกา** ชื่อว่า **สาขขะตัตตวะเกามูตี** (*Sāṃkhya-Tattva-Kaumudī*) รจนาโดย ท่านวาจัสปตี มิศระ (*Vācaspati Mīśra*) ได้อยอมรับ

- เพียงประมาณ 3 ประการ และปฏิเสธประมาณ 2 และ 4 ประการ ทั้งยังกล่าวว่าฝ่ายที่ยอมรับประมาณ 2 ประการ คือ สำนักไวเซซิกะและพระพุทธศาสนา ดุรายละเอียดเพิ่มเติมที่ Yamaguchi (1976, pp. 1-22, 63 เจริญธรรมที่ 25-27)
- 17 คัมภีร์อภิธรรม โภทฺยวาทยา กล่าวไว้ดังนี้ *āgamasyānumāntar-bhāvād aprthag-vacanam* (*Abhidharmakośavyākhyā*, 1932-1936, p. 697). คำแปล: [ประมาณ ที่เรียกว่า อาปตะ-] อาคมะ [รวม] อยู่ใน [ประมาณ ที่เรียกว่า] อนุমান ไม่ได้กล่าวแยกไว้
- 18 พระภิกษุจารย์ 法宝 (Fa-bao) ได้อธิบายไว้ดังนี้ 於三量中。所以不約聖言量證者。內外二道各謂自師所說聖教。以聖教證。互不稟承。故三量中但約現比量以破。
- 19 ดุรายละเอียดที่ *Abhidharmakośavyākhyā* (1932-1936, p. 697).
- 20 ดุรายละเอียดที่ เมธี พัทธศีระธรรม (2559ก, 2559ข)
- 21 ดุรายละเอียดที่ เมธี พัทธศีระธรรม (ผู้แปล) (2560, หน้า 67)
- 22 Ke pana puggalavādino ti, sāsane Vajjiputtakā c' eva Sammitiyā ca bahiddhā ca bahuaññāti ti (Jayawickrama, 1979, p.9). แม้จะอธิบายดังเช่นข้างต้นก็ตาม แต่หากพิจารณาได้ว่าทหะทั้งหมดที่พระพุทธโฆสะอธิบายในแต่ละภคของคัมภีร์ **ภควัตถุ** ก็จะเห็นว่า เป็นนิกายต่าง ๆ ที่แตกนิกายออกไปในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น ส่วนใน **บุคคลภค** คุได้ว่าทหะคงไม่ใช่เดียรฉัตรนอกพระพุทธศาสนา ต้องเป็นพวกวัชชีบุตรตกะ ส่วนพวกสัมมิตยะที่เป็นกึ่งนิกายของนิกายวัชชีบุตรตกะ ยังมีข้อกังขาอยู่ว่า นิกายสัมมิตยะมีอยู่แล้วในสมัยของพระโมคคัลลบุตรติสสะเถระหรือไม่
- 23 *Abhidharmakośabhāṣya* (1967, p. 466).
- 24 *Abhidharmakośabhāṣya* (1967, pp. 465-466).
- 25 พระสูตรดังกล่าวอยู่ในคัมภีร์ **สังยุตตนิกาย** (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 15 ข้อ 1 หน้า 228).
- 26 ดุรายละเอียดที่ Mizuno (1970), Enomoto (1980), Hiraoka (2003).
- 27 เพื่อให้เห็นความชัดเจนในการเทียบชื่อพระสูตรระหว่างหมวดภิกขุนี้สังยุตตะในคัมภีร์เถรวาทฝ่ายใต้ และ ภิกขุฉนฺธิสังยุตตะในคัมภีร์ของนิกายสรวาสตีวาทหรือมูลสรวาสตีวาท จึงสรุปเป็นตารางเปรียบเทียบดังนี้

ตารางเปรียบเทียบภิกษุณีสังยุตตะและภิกษุณีสังยุตตะ

ลำดับที่	ภิกษุณีสังยุตตะ (บาลี เถรวาทฝ่ายใต้)	ภิกษุณีสังยุตตะ (สย1 สรวาสติวาท หรือมุลสรวาสติวาท)
1)	อาฬวกาสุตฺร	สย1: 1198. 曠野
2)	โสมาสุตฺร	สย1: 1199. 素彌
3)	โคตมีสุตฺร	สย1: 1200. 瞿曇彌
4)	วิขยาสุตฺร	สย1: 1204. 昆閻
5)	อุบลวรรณาสุตฺร	สย1: 1201. 蓮華
6)	จาลาสุตฺร	สย1: 1205. 折羅
7)	อุพจาลาสุตฺร	สย1: 1206. 優婆折羅
8)	สีสุพจาลาสุตฺร	สย1: 1207. 動頭
9)	เสลาสุตฺร	สย1: 1203. 鼻黎
10)	วชิราสุตฺร	สย1: 1202. 石室

²⁸ (Norman, 1979), (von Hinüber, 1996, pp. 7172-)

²⁹ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมที่ Mizuno (1955, p. 24)

³⁰ ตารางข้อมูลนี้สร้างจากข้อมูลของ Mizuno (1955, p. 25)

³¹ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมที่ Ma'eda (1964, p. 590)

³² อ้างจากพระไตรปิฎกไทโชชินชูเล่มที่ 26 หน้าที่ 537b

³³ คำว่า 可得可證 อาจเทียบได้กับคำบาลีในคัมภีร์ **กถาวัตถุ** ว่า “อุปลพกติ” พระไตรปิฎกแปลภาษาไทยจะแปลคำศัพท์ “อุปลพกติ” ว่า หยั่งรู้ ซึ่งอาจจะไม่ตรงกับคำแปลภาษาจีนว่า 可得可證 อีกทั้งในคำแปลภาษาจีนดังกล่าวเองเราก็ไม่ทราบอย่างแน่ชัดว่าแปลมาจากภาษาใด แต่เมื่อพิจารณาข้อมูลในชั้นอรรถกถาของบาลีพบว่า คำอธิบายในคัมภีร์ **กถาวัตถุอรรถกถา** ใกล้เคียงกับคำแปลภาษาจีนมากกว่า โดยอธิบายความหมายของคำว่า “อุปลพกติ” ดังนี้ paṅṅāya upagantvā labbhati, ṅāyātti attho. ซึ่งหากพิจารณาจากคำอธิบายดังกล่าวข้างต้น คำว่า upagantvā แปลว่า เข้าถึงแล้ว ส่วนคำว่า labbhati หมายถึง ได้รับ และคำว่า

paṅkaya แปลว่า ด้วยปัญญา เป็นการอธิบายในด้าน syntax แต่คำว่า ḡayāti (แปลว่า ถูกรู้ เป็น passive ของ jānāti) เป็นการอธิบายเชิงความหมาย (semantic) ของคำว่า อุปลพทติ แปลว่า ถูกรับรู้ หรือ ถูกหยั่งรู้

จากข้อมูลข้างต้น ทำให้เราทราบว่า คำแปลภาษาจีนว่า 可得可證 จะใกล้เคียงกับการอธิบายในเชิง syntax ที่อธิบายคำว่า «อุปลพทติ» ในคัมภีร์ **กถาวัตถุอรธกถา** ส่วนคำแปลในพระไตรปิฎกภาษาไทยใช้คำว่า “หยั่งรู้” ซึ่งก็หมายความว่า เลือกลงการอธิบายเชิงความหมาย (semantic) ของคำว่า อุปลพทติ ที่อธิบายในคัมภีร์ **กถาวัตถุอรธกถา**

³⁴ คำว่า 諦義勝義 เทียบได้กับภาษาบาลีว่า สจฉิกกฐปรมกฐ เป็นคำแปลที่ตรงรูปศัพท์อย่างมาก และที่น่าสนใจคือ คำว่า “สจฉิกกฐปรมกฐ” ที่เป็นคำสมาสนี้ไม่ค่อยพบเห็นในคัมภีร์อื่น ๆ

³⁵ (Willems, Dessein and Cox, 1998, p. 198)

³⁶ (La Vallée Poussin, 1925, pp. 137-139)

³⁷ Frauwallner, Schmithausen เห็นว่าพระวสุพันธุมิ 2 ท่าน แต่ Sakurabe, Higata, Alex Wayman, Jaini, Hirakawa, Mukai ไม่เห็นด้วยกับทฤษฎีพระวสุพันธุมิ 2 ท่าน (Kusumoto, 2007, pp. 311-) ส่วนนักวิชาการเกาหลีได้ชื่อว่า Lee (2001, p. 60) กล่าวแย้ง Frauwallner, Schmithausen ว่า ทฤษฎีของสองท่านนี้มีข้อจำกัดอยู่ เนื่องจากไม่ได้ให้ความสำคัญกับคัมภีร์ **วยาขยายุกติ** และ **ปรตติยสมุตปาทวยาขยา** ที่รจนาโดยพระวสุพันธุมิ หากพิจารณาคัมภีร์ **วยาขยายุกติ** ในประเด็นที่เป็นคัมภีร์มหายาน แทนที่จะคิดว่า พระวสุพันธุมิ ๒ ท่าน ควรเห็นพ้องตามตำนานที่เบตและจีนว่า พระวสุพันธุมิผู้รจนาอภิสรรณ **โกตภายะ** ที่สังกัดในนิกายของสาวกยาน เปลี่ยนใจจากความเป็นสาวกยานเข้าศึกษาพระพุทธศาสนามหายานด้วยความศรัทธาจึงตั้งใจรจนาคัมภีร์มหายานจะดีกว่าหรือไม่ และจากมุมมองนี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงคุณค่าของตำนานจารีตที่เบตและจีน ว่ามีความน่าเชื่อถือในฐานะที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ แต่ทว่าก็ยังมึประเด็นที่หลงเหลือให้ขบคิดอีกคือ พระวสุพันธุมิกล่าวไว้ในคัมภีร์ **วยาขยายุกติ** ว่านิกายสามมตติยะ (สามมตติยะ) ไม่ยอมรับ ปรมารถศูนยตาสูตร ข้อมูลนี้แสดงให้เห็นว่านิกายสามมตติยะที่แตกแขนงก็งอกออกไปจากนิกายวาตสีปุตริยะมีอยู่ในยุคพระวสุพันธุมิที่รจนาคัมภีร์ **วยาขยายุกติ**

แล้ว แต่ในคัมภีร์อภิธรรม โศภายะ ไม่ได้กล่าวถึงนิกายสามมัตถิยะ แต่กล่าวพาดพิง
 แค่ในกายวาทสีปุตริยะ ต้องรอให้คัมภีร์ฎีกาของพระยโศมิตรมาอธิบายในยุคลงว่า
 นิกายวาทสีปุตริยะก็คือ อารยะสามมัตถิยะ ซึ่งเป็นข้อน่ากังขาว่าจะทำความเข้าใจ
 อย่างไรก็ตามระหว่างนิกายวาทสีปุตริยะและการกำเนิดนิกายสามมัตถิยะ ซึ่งเป็นประเด็นที่
 มีความสัมพันธ์กับช่วงปีที่มีชีวิตของพระวสุพันธู์

³⁸ ใช้ต้นฉบับจาก Oldenberg (2001, p. 36)

³⁹ สำนักแปลผู้รู้ท่านอื่นมีดังนี้

- อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์ (2551, หน้า 21) แปลว่า

ภิกษุเหล่านั้นทอดทิ้งพระสูตรบางเอกเทศ และพระวินัยอันลึกซึ้งเสีย

- กรมศิลปากร (2557, หน้า 28) แปลว่า

ได้ละทิ้งพระสูตรและพระวินัยอันลึกซึ้งบางส่วนเสีย

- ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ (ภิกษุณีธัมมบัณฑิต) (2553, หน้า 28) แปลว่า

ปฏิเสธข้อความที่เป็นวรรคเดียวในพระสูตร และพระวินัยอันลุ่มลึก

- Oldenberg (2544, p. 141) แปลว่า

Rejecting *single passages* of the Suttas and of the profound Vinaya

⁴⁰ ต้นฉบับของ Oldenberg (2001, p. 37) บันทึกดังนี้

parivāraṃ atthuddhāraṃ abhidhammapparaṇaṃ,

paṭisambhidañ ca niddesaṃ ekadesaṃ ca jātaṃ,

ettakaṃ vissajjtvāna...

แม้ต้นฉบับจะบันทึกดังข้างต้นก็ตาม แต่ Oldenberg กลับแปลแตกต่างจากต้นฉบับ
 ของตนเองในตอนที่ว่า abhidhammapparaṇaṃ (พระอภิธรรมปกรณ์)

โดยแปลว่า “six sections of the Abhidhamma” จากคำแปลจะเห็นได้ว่า

Oldenberg ไม่ได้แปลตามบทข้างต้น แต่แปลตามบทที่ว่า abhidhammaṃ

chappakaraṇaṃ หรือ abhidhamma-chappakaraṇaṃ ดังนั้นผู้เขียนจึงขอ]

แก้ไขเป็น abhidhammaṃ chappakaraṇaṃ ซึ่งจะตรงกับฉบับบาลีของอภิชัย

(คำอ่านและคำแปลโดยอาจารย์เสถียร โภธิบัณฑิต) ด้วย

⁴¹ อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์ (2551, หน้า 21) ใช้บทว่า “วิชิชิตวาน” จึงแปลว่า จำแนก

แตกต่างกับฉบับอื่นที่ใช้บทว่า vissajjtvāna (วิสสชเขตวาน) ที่แปลว่า ละทิ้ง

นอกจากนั้น มีการแยกตั้งแต่บทว่า เอตตัก วิชิชิตวาน.... เป็นคาถาใหม่ โดยแปลดังนี้

ว่า “เหล่านี้ ถูกภิกษุเหล่านั้นจำแนกไว้ต่าง ๆ...”

- ⁴² สำนักแปลผู้รู้ท่านอื่นมีดังนี้
- อภิขัย โปธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์ (2551, หน้า 21) แปลว่า
คัมภีร์ปริวารที่สังเขปความกัฏฐิ พระอภิธรรมทั้ง 6 ปกรณ์กัฏฐิ ปฏิสัมภิทามรรคกัฏฐิ
นิทเทศกัฏฐิ ชาตก บางส่วนกัฏฐิ...
  - กรมศิลปากร (2557, หน้า 28) แปลว่า
ได้ทั้งคัมภีร์ปริวารตอนว่าด้วยการพินเนื้อความเสีย กับได้ทั้งพระอภิธรรม 6 คัมภีร์
และคัมภีร์ ปฏิสัมภิทา คัมภีร์นิทเทศ และชาตกบางตอนเสีย..
  - ฉัตรสุมาลย์ (ภิกษุณีธัมมบัณฑิต) (2553, หน้า 28) แปลว่า
ตัดพระคัมภีร์ เช่น ปริวาร ซึ่งเป็นบทย่อจากเนื้อหาในพระวินัย พระอภิธรรมทั้ง
6 หมวด ปฏิสัมภิทา นิทเทศ ชาตกบางบท...
  - Oldenberg (2001, p. 141) แปลว่า
Rejecting the following texts, viz.: the Parivāra which is an abstract
of the contents (of the Vinaya), the six sections of the Abhidhamma,
the Paṭisambhidā, the Niddesa, and some portions of the Jataka...
- ⁴³ ดูเชิงอรรถที่ 39 ประกอบ
- ⁴⁴ ดูเชิงอรรถที่ 42 ประกอบ
- ⁴⁵ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมที่ Okano (2004), Namikawa (2002)
- ⁴⁶ (Tsukamoto, 1996, p. 896)
- ⁴⁷ ตารางข้อมูลนี้สร้างจากข้อมูลของ Okano (2004), Namikawa (2002)

ตารางข้อมูลการสังคายนาของนิกายสามมัตถิยะทั้ง 5 ครั้ง

เวลา (หลังพุทธ ปรินิพพาน)	การ สังคายนา	ผู้สังคายนา	เรื่อง ที่ สังคายนา	สถานที่	นิกาย
2 เดือน	ครั้งที่ 1	พระผู้ปราศจากราคะ จำนวน 500 รูป	คำสอนของ พระพุทธ องค์	สัตตบรรณ คูหา	-
100 ปี	ครั้งที่ 2	พระผู้ปราศจากราคะ จำนวน 700 รูป	พระธรรม	-	-
400 ปี	ครั้งที่ 3	วาทสีปุตระ	พระธรรม	-	วาทสีปุตริยะ
700 ปี	ครั้งที่ 4	สัมมตะ (สัมมิตะ)	อาคมะ?	-	สามมัตถิยะ (สามมิตถิยะ)
800 ปี	ครั้งที่ 5	ภูติกะ พุทธมิตระ	อาคมะ?	-	สามมัตถิยะ? (สามมิตถิยะ)